

บทที่ 5

การวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิตที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่วิจัย

นอกจากผลกระทบทางกายภาพที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่วิจัย
ในบทที่ 4 แล้ว ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณแหล่งวัดฤทธิพิภพในคังของอุตสาหกรรมผลิต
ไฟฟ้าและบริเวณโดยรอบ ยังมีผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิต โดยที่ทางด้าน
เศรษฐกิจและสังคมจะได้ศึกษาและวิเคราะห์ถึงลักษณะทั่วไปของชุมชน ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ
สังคมและประชากร ส่วนทางด้านคุณภาพชีวิตจะศึกษาและวิเคราะห์ทางด้านสาธารณสุข และ
ทัศนียภาพของแหล่งท่องเที่ยวและโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อการ
ใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่วิจัยและบริเวณโดยรอบ ซึ่งมีประเด็นและสาระสำคัญดังนี้

5.1 เศรษฐกิจและสังคม

เศรษฐกิจและสังคมของประชากรในพื้นที่เหมืองแม่เมาะและบริเวณพื้นที่โดยรอบพบว่าใน
ทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากร ที่เคยได้รับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ที่ดินของเหมือง
แม่เมาะ และผลกระทบที่ต้องอพยพไปและที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากการขยายพื้นที่เหมืองแม่
เมาะ จากการศึกษาในบริเวณพื้นที่วิจัยของพื้นที่หมู่บ้านใน 2 ลักษณะ คือ

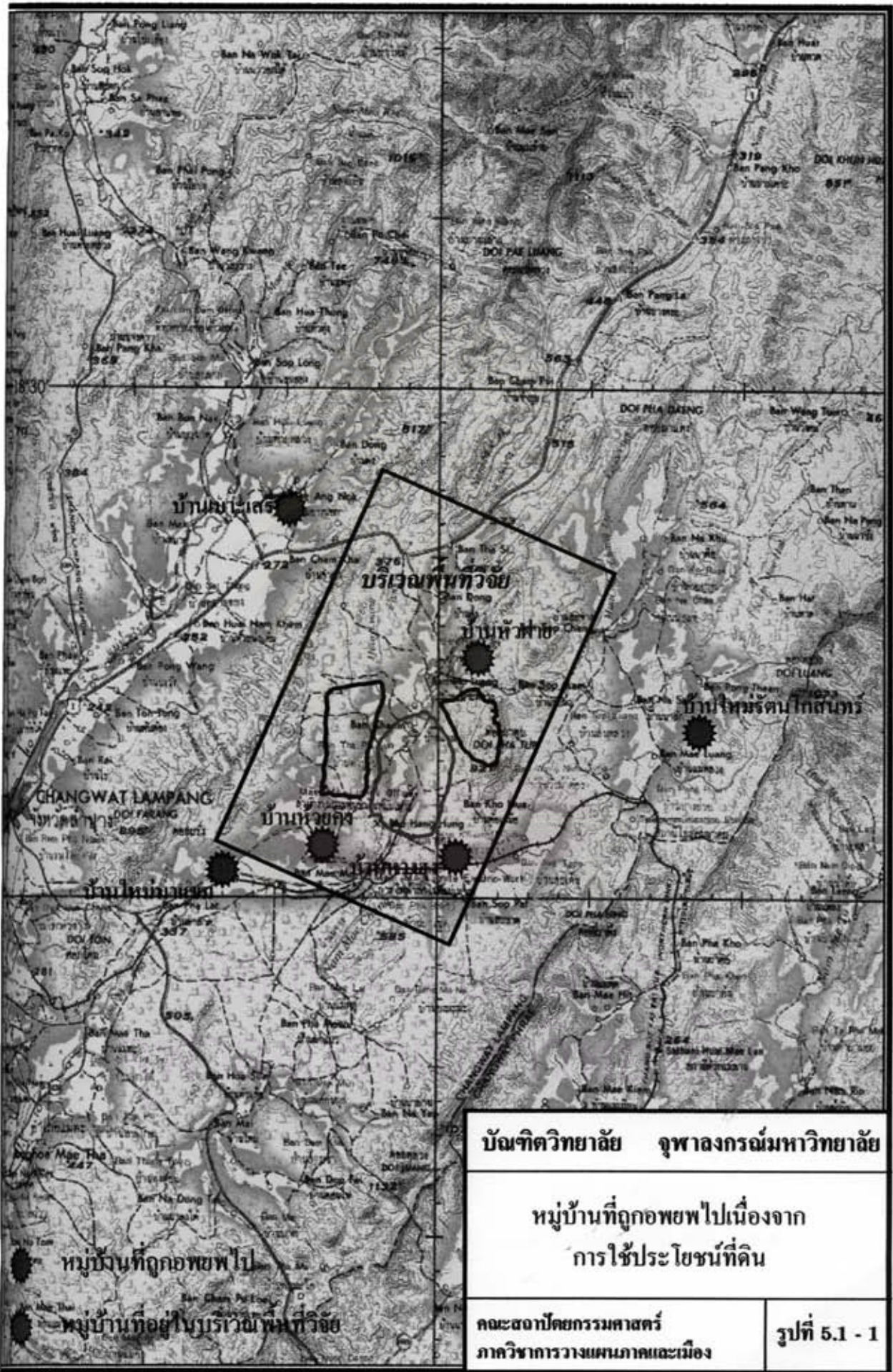
(1) หมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเหมืองแม่เมาะและถูกอพยพไป
อยู่ที่อื่นแล้ว ซึ่งมีจำนวน 3 หมู่บ้าน รูปที่ 5.1 - 1 ได้แก่

- บ้านใหม่รัตนโกสินทร์ หมู่ 5 ตำบลนาสัก อำเภอแม่เมาะ 175 ครัวเรือน
- บ้านใหม่มาแจ่ม หมู่ 7 ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ 535 ครัวเรือน
- บ้านเมาะเสรี หมู่ 2 ตำบลเสด็จ อำเภอเมืองลำปาง 194 ครัวเรือน

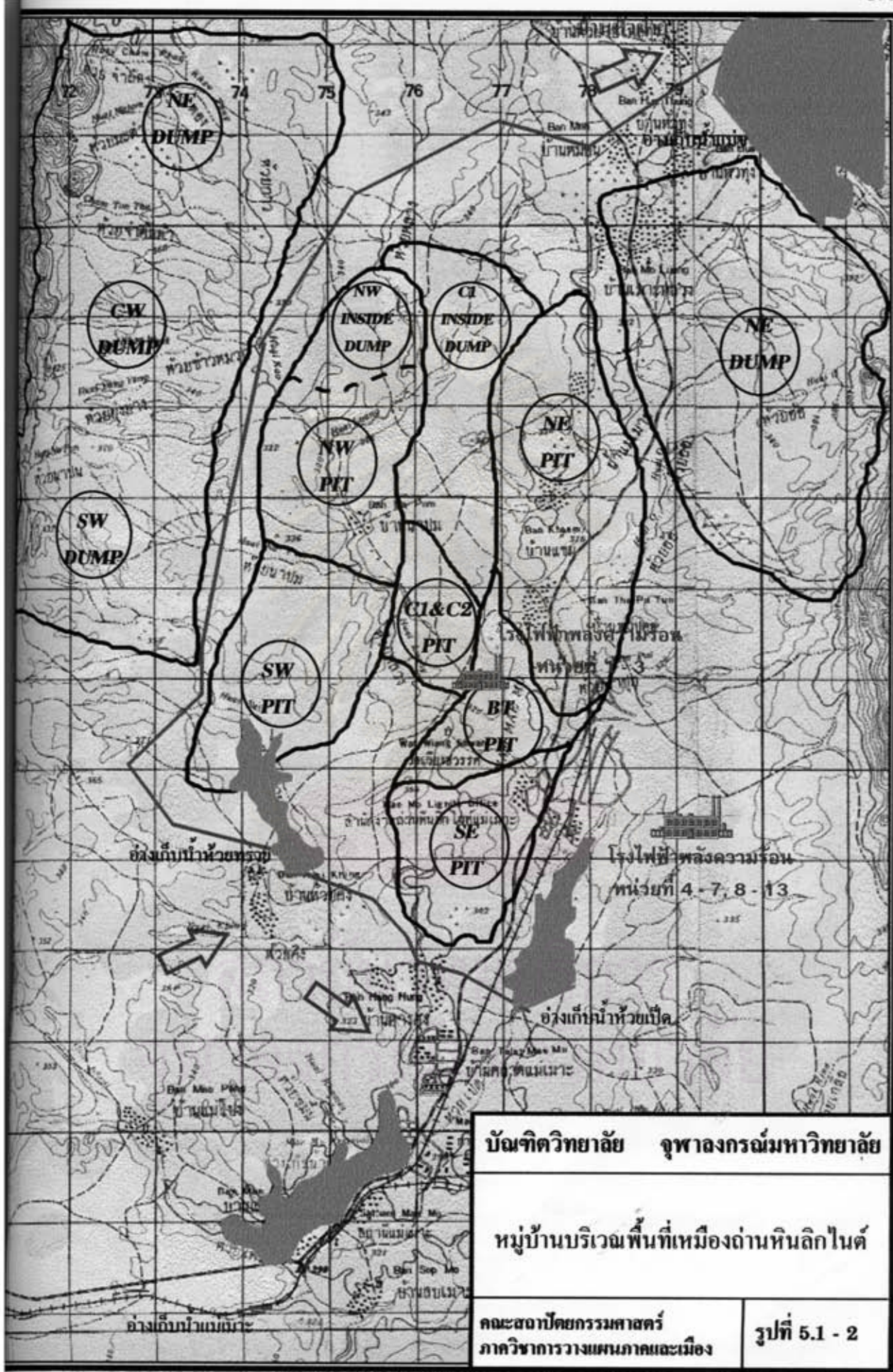
สำหรับหมู่บ้านที่อพยพแล้วทั้ง 3 แห่งนี้ มีลักษณะการอพยพที่แตกต่างกัน กล่าว
คือ บ้านใหม่รัตนโกสินทร์ และบ้านใหม่มาแจ่ม เป็นหมู่บ้านอพยพที่อยู่ในพื้นที่ที่ทางการจัดหาให้
แต่หมู่บ้านเมาะเสรีเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านจัดหาพื้นที่เอง

(2) พื้นที่หมู่บ้านในบริเวณพื้นที่เหมืองถ่านหินลิกไนต์แม่เมาะ คาดว่าจะได้รับผล
กระทบจากการดำเนินการของเหมือง มีจำนวน 3 หมู่บ้าน (รูปที่ 5.1 - 2) ได้แก่

- บ้านทางสูง หมู่ 3 ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ 224 ครัวเรือน
- บ้านห้วยคิง หมู่ 6 ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ 440 ครัวเรือน
- บ้านหัวฝาย หมู่ 1 ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ 319 ครัวเรือน

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	
หมู่บ้านที่ถูกอพยพไปเนื่องจาก การใช้ประโยชน์ที่ดิน	
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง	รูปที่ 5.1 - 1

<p>บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>	
<p>หมู่บ้านบริเวณพื้นที่เหมืองถ่านหินลิกไนต์</p>	
<p>คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง</p>	<p>รูปที่ 5.1 - 2</p>

จากลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบ คือ

5.1.1 ลักษณะทั่วไปของชุมชนหมู่บ้านบริเวณพื้นที่เหมืองแม่เมาะและบริเวณพื้นที่โดยรอบ

5.1.1.1 บ้านทางสูง

บ้านทางสูง หมู่ 3 ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ตั้งมาประมาณ 200 กว่าปีแล้ว สภาพพื้นที่หมู่บ้านเป็นที่ราบในหุบเขา มีห้วยแม่เมาะไหลผ่านกลางพื้นที่หมู่บ้าน ปัจจุบันหมู่บ้านทางสูงมีประชากรทั้งหมด 996 คน เป็นชาย 519 คน เป็นหญิง 477 คน มีครัวเรือนทั้งหมด 224 ครัวเรือน (ขนาดครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับ 4.4 คนต่อครัวเรือน)

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง (ประมาณร้อยละ 80 ของประชากรในหมู่บ้านทำอาชีพนี้) อาชีพเกี่ยวกับการเกษตรซึ่งเคยเป็นอาชีพหลักของประชากรมาแต่ดั้งเดิม ปัจจุบันมีผู้ทำอาชีพนี้ น้อยมากและส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงสัตว์ (มีการทำสวนบ้าง แต่การทำนา-ทำไร่ไม่มีเลย)สาเหตุที่ประชากรต้องเปลี่ยนจากอาชีพการเกษตรมาเป็นการรับจ้างนี้ เนื่องจากพื้นที่ทำกินส่วนใหญ่ถูกเวนคืนเพื่อทำการสำรวจและขุดถ่านหินลิกไนต์ ประกอบกับภาวะฝนแล้งและปริมาณน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติที่ลดน้อยลง ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ลดต่ำลงจนไม่เพียงพอแก่การขายหรือการบริโภค ประชาชนจึงต้องหาอาชีพอื่นมาเสริมเพื่อเป็นรายได้ อาชีพเสริมนี้ได้แก่ อาชีพรับจ้าง และอาชีพนี้ได้กลายมาเป็นอาชีพหลักของประชาชน เนื่องจากมีแหล่งงานอยู่ใกล้หมู่บ้าน และมีการจ้างงานอย่างต่อเนื่อง

เนื่องจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับารับจ้างและการค้า ทำให้สถานะทางเศรษฐกิจของประชากรอยู่ในขั้นดี บริการสาธารณสุขบริการต่าง ๆ ก็มีอยู่อย่างสมบูรณ์ เพราะเป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นอยู่มาช้านาน นอกจากนั้นยังมีกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ อีกด้วย เช่น กลุ่มฌาปนกิจ (ซึ่งทุกครัวเรือนเป็นสมาชิก) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม ทสพช. เป็นต้น

5.1.1.2 บ้านห้วยคิง

บ้านห้วยคิง หมู่ 6 ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง หมู่บ้านนี้มีการตั้งมานานเกือบจะพอ ๆ กับบ้านทางสูง แต่เดิมอยู่ในเขตการปกครองของบ้านทางสูง ลักษณะพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบในหุบเขามีลำน้ำแม่เมาะผ่านกลางหมู่บ้าน ในหมู่บ้านมีฝายน้ำล้น 1 แห่ง

ปัจจุบันมีประชากรรวมทั้งสิ้น 2,630 คน เป็นชาย 1,200 คน หญิง 1,430 คน มีครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 440 ครัวเรือน (ขนาดครัวเรือนเฉลี่ย 6 คนต่อครัวเรือน) ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง (ประมาณร้อยละ 80) ปัจจุบันมีผู้ทำอาชีพเกษตรกรรมน้อยมาก (ประมาณไม่ถึงร้อยละ 10) ลักษณะการทำการเกษตรส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงสัตว์และทำสวน เหตุที่มีการทำการเกษตรน้อย เนื่องจากพื้นที่บางส่วนของหมู่บ้านถูกเวนคืนไปเพื่อใช้ทำถนน และคลองส่งน้ำทำให้เหลือพื้นที่เพื่อทำเกษตรไม่มากนักประกอบกับหมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้อุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้า ประชาชนส่วนใหญ่จึงใช้เวลาว่างจากงานเกษตรกรรมไปทำงานรับจ้าง ซึ่งการจ้างงานที่มีอย่างต่อเนื่องทำให้มีรายได้มั่นคงกว่าการทำการเกษตร ทำให้ประชาชนเปลี่ยนอาชีพไปโดยปริยาย อาชีพ

อื่นๆ นอกจากนี้ได้แก่อาชีพค้าขาย ซึ่งขนาดและจำนวนร้านค้าที่มีจะน้อยกว่า หมู่บ้านทางสูง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มทางสังคมที่สำคัญได้แก่ กลุ่มฌาปนกิจ (ซึ่งทุกครัวเรือนเป็นสมาชิก) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอื่น ๆ อีกเช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่ม ชกส. และกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันกลุ่มต่าง ๆ มีการดำเนินงานเพื่อสังคมไม่มากนัก เพราะสมาชิกส่วนใหญ่มีงานประจำ ทำให้ไม่ค่อยมีเวลาว่าง

5.1.1.3 บ้านหัวฝาย

บ้านหัวฝาย หมู่ 1 ตำบลบ้านคง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นหมู่บ้านที่ตั้งมานานกว่า 200 ปีแล้ว ปัจจุบันมีประชากร 1,123 คน เป็นชาย 562 คน หญิง 561 คน มีครัวเรือนทั้งสิ้น 319 ครัวเรือน (ขนาดครัวเรือนเฉลี่ย 3.5 คนต่อครัวเรือน)

ประชากรในหมู่บ้านนี้ทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก พืชที่ปลูกได้แก่ ข้าว ถั่ว และสับปะรด สำหรับข้าวนี้ส่วนใหญ่เป็นการปลูกไว้เพื่อการบริโภค นอกจากการปลูกข้าวและพืชไร่แล้ว ยังมีการทำสวน (ส่วนใหญ่เป็นสวนมะม่วง) และเลี้ยงสัตว์อีกด้วย สัตว์ที่เลี้ยงนอกจากวัว-ควาย ซึ่งเลี้ยงไว้ใช้งานและขายแล้ว ยังมีการเลี้ยงปลาอีกด้วย ซึ่งผลผลิตจากสัตว์เหล่านี้จะมี พ่อค้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน สำหรับอาชีพอื่น ๆ ที่มีได้แก่ การรับจ้าง ผู้ที่ไปทำงานรับจ้างนี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนในวัยหนุ่มสาวนอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ อีกด้วย โดยกลุ่มที่สำคัญคือ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มออมทรัพย์ และศูนย์สาธิตเกษตร นอกจากนี้ได้แก่ กลุ่ม ชกส. กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มกองทุนเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ และกลุ่มแม่บ้าน

5.1.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและประชากร บริเวณพื้นที่เหมืองแม่เมาะและบริเวณพื้นที่โดยรอบ

การศึกษาในส่วนนี้ได้นำผลสรุปข้อมูลจากผลการสำรวจจากโครงการเหมืองถ่านหินลิกไนต์ พ.ศ.2537 ของการไฟฟ้าฝายผลิตแห่งประเทศไทยมาใช้ในการศึกษา ซึ่งพบว่าผู้ให้ข้อมูลครัวเรือนร้อยละ 61.7 เป็นหัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 29.6 เป็นคู่สมรส ที่เหลืออีกร้อยละ 8.7 เป็นบุคคลอื่น ซึ่งได้แก่ บุตรหรือพ่อแม่ของหัวหน้าครัวเรือนโดยร้อยละ 48 เป็นผู้หญิงและร้อยละ 52 เป็นผู้ชาย

5.1.2.1 ลักษณะทางประชากร

(1) จำนวนประชากรในครัวเรือนตัวอย่าง จำนวน 196 ครัวเรือน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 726 คน เป็นชายร้อยละ 51.7 เป็นหญิงร้อยละ 48.3 (ตารางที่ 5.1.2 - 1) ประชากรทั้งหมดในครัวเรือนตัวอย่าง นับถือศาสนาพุทธ และมีเชื้อชาติไทยส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภาคเหนือ

(2) ขนาดและรูปแบบครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 3 หมู่บ้านมี ทั้งสิ้น 726 คนคิดเป็นขนาดครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับ 3.7 คนต่อครัวเรือน โดยทั้ง 3 หมู่บ้านมีขนาดครัวเรือนใกล้เคียงกันคือ บ้านทางสูง 3.8 คนต่อครัวเรือน บ้านห้วยคิง 3.6 คนต่อครัวเรือน และบ้านหัวฝาย 3.7 คนต่อครัวเรือน

ตารางที่ 5.1.2 - 1 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนแยกชายหญิงบ้าน

เพศ	บ้านทางสูง	บ้านหัวตึง	บ้านหัวต่าย	รวม
ชาย	46.7	53.4	52.7	51.7
หญิง	53.3	46.6	47.3	48.3
รวม	100.0	100.00	100.00	100.00
N=	167	320	239	726

(3) อายุ สมาชิกในครัวเรือนมีการกระจายตัวทางอายุ (ตารางที่ 4.5.2 - 2) พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่อยู่ในวัยแรงงาน ประมาณร้อยละ 16 เป็นสมาชิกในวัยเด็ก (0 - 10 ปี) และร้อยละ 9 เป็นสมาชิกในวัยสูงอายุ

ตารางที่ 5.1.2 - 2 แสดงอายุของสมาชิกครัวเรือนแยกชายหญิงบ้าน

อายุ (ปี)	บ้านทางสูง	บ้านหัวตึง	บ้านหัวต่าย	รวม
0	1.2	0.6	0.8	0.8
1-5	7.2	10.9	7.5	9.0
6-10	6.6	5.6	9.2	7.0
11-15	6.6	8.1	6.3	7.2
16-20	6.6	10.9	7.5	8.8
21-25	12.6	14.4	9.2	12.3
26-30	12.6	8.8	13.8	11.3
31-35	7.2	10.0	7.9	8.7
36-40	7.2	8.8	8.8	8.4
41-45	5.4	5.0	7.1	5.8
46-50	3.0	3.8	3.8	3.6
51-55	4.8	3.1	3.8	3.7
56-60	6.0	3.8	4.2	4.4
61-65	6.0	3.8	5.0	4.7
65 ปีขึ้นไป ไม่ทราบอายุ	7.2	2.5	5.0	4.4
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0
N=	167	320	239	726
อายุเฉลี่ย	33.3	28.4	31.4	30.5

(4) สถานภาพสมรส สมาชิกครัวเรือนกว่าครึ่งเป็นผู้ที่สมรสแล้ว หรือเคยผ่านการสมรสแล้ว (ตารางที่ 5.2.2 - 3) ร้อยละ 43.4 เท่านั้นที่ยังเป็นโสด (ซึ่งในการศึกษานี้ประชากรกลุ่มนี้รวมทั้งเด็กวัย 0-15 ปีไว้ด้วย)

ตารางที่ 5.1.2 - 3 แสดงสถานภาพสมรสของสมาชิกครัวเรือนรายหมู่บ้าน

สถานภาพสมรส	บ้านทางสูง	บ้านห้วยคิง	บ้านห้วยผาย	รวม
โสด	40.1	47.2	40.6	43.4
คู่	53.9	45.3	54.0	50.1
หม้าย	5.4	7.5	5.4	6.3
หย่าแยก/ร้าง	0.6	-	-	0.1
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0
N=	167	320	239	726

(5) ระดับการศึกษา ส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา (ตารางที่ 5.2.2 - 4) ซึ่งจะเห็นได้ว่า หมู่บ้านทางสูงมีสถานะของการได้รับการศึกษาก่อนข้างดีกว่าหมู่บ้านอื่น ทั้งนี้ เพราะมีอัตราส่วนร้อยละของผู้ที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นสูงที่สุด ขณะเดียวกันก็มีอัตราส่วนร้อยละของผู้ที่จบการศึกษาในระดับมัธยมปลาย อาชีวศึกษา หรือแม้แต่ระดับปริญญาตรีสูงกว่าประชากรหมู่บ้านอื่น ๆ อีกด้วย

ตารางที่ 5.1.2 - 4 แสดงระดับการศึกษาของสมาชิกครัวเรือนแยกรายหมู่บ้าน

ระดับการศึกษา	บ้านทางสูง	บ้านห้วยคิง	บ้านห้วยผาย	รวม
ไม่ได้เรียน/ยังไม่เข้าเรียน	18.4	21.9	26.4	22.5
อนุบาล (1-3)	1.8	0.9	1.3	1.2
ประถมศึกษา	45.5	62.5	60.3	57.9
มัธยมศึกษาตอนต้น	11.4	8.1	7.1	8.5
มัธยมศึกษาตอนปลาย	1.8	2.2	2.5	1.9
อาชีวศึกษา	18.6	3.8	0.8	6.7
ปริญญาตรี	3.0	0.6	-	1.2
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0
N=	167	320	239	726

(6) การประกอบอาชีพ จากข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่วิจัยไม่มีพื้นที่ทำการเกษตรกรรม แต่ในบริเวณใกล้เคียงซึ่งมีหมู่บ้านในบริเวณพื้นที่โดยรอบ คือบ้านเวียงสวรรค์ หมู่ 2 บ้านห้วยคิง หมู่ 6 บ้านทางสูง หมู่ 3 บ้านเมะเสรี หมู่ 2 บ้านใหม่รัตนโกสินทร์ หมู่ 5 และนิคมท่ามะดู่-นาแฉม หมู่ 7 มีการทำการเกษตรกรรมบ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ที่ยังทำการเกษตรอยู่ประมาณร้อยละ 60-70 ของประชากรทั้งหมดคือ บ้านเมะเสรี และบ้าน

ใหม่รัตนโกสินทร์ การปลูกพืชหลักที่สำคัญในพื้นที่นี้คือ ข้าวนาปี ข้าวไร่ ถั่วลิสง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรผลิตข้าวเพื่อเก็บไว้บริโภคและทำพันธุ์เป็นส่วนใหญ่ (95% ของผลผลิตทั้งหมด) นอกจากการปลูกพืชสำคัญดังกล่าวแล้วยังมีการเลี้ยงสัตว์บ้าง เพื่อไว้ใช้งานและเพื่อการบริโภค สัตว์เลี้ยงที่สำคัญได้แก่ สุกร โค กระบือ ไก่ และเป็ด การเกษตรกรรมในพื้นที่ใกล้เคียงของ หมืองถ่านหินลิกไนต์แม่เมาะ มีปัญหาหลายประการ เช่น พื้นที่ทำการเกษตรกรรมมีน้อย และดินมีคุณภาพไม่ดี ขาดแคลนน้ำ ส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนไม่ค่อยมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์มาก

จากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากเดิมไปเป็นแหล่งวัตถุดิบลิกไนต์ของอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้าเป็นการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างสิ้นเชิงคือ เปลี่ยนแปลงสภาพป่าเดิม พื้นที่ทำการเกษตรกรรมเดิม และชุมชนอาศัยตั้งบ้านเรือน และสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ส่วนหนึ่งที่ถูกนำดินออกมามาก นอกจากนั้นยังมีผลกระทบไปถึงคุณภาพดินบริเวณพื้นที่การใช้ประโยชน์ด้วย จะเห็นได้ว่าประชากรทั้ง 3 หมู่บ้าน ล้วนแต่มีประสบการณ์ในการสูญเสียที่ดิน และต้องเปลี่ยนแปลงแบบแผนการประกอบอาชีพไปจากเดิม อันเนื่องมาจากการขยายการใช้ประโยชน์ที่ดินหมืองถ่านหินลิกไนต์แม่เมาะ ดังนั้น จึงพบว่าโดยภาพรวมแล้วประชากรส่วนใหญ่ จะมีอาชีพเกี่ยวกับการรับจ้าง ทั้งรับจ้างทั่วไปที่มีรายได้เป็นรายวันและรับจ้างรายเดือน โดยเป็นลูกจ้างของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยหรือบริษัทเอกชนต่างๆ ซึ่งอาชีพเกษตรกรรมที่เคยเป็นอาชีพหลัก ในปัจจุบันมีผู้ประกอบอาชีพนี้ประมาณร้อยละ 10 เท่านั้น โดยหมู่บ้านที่ยังคงมีการเกษตรกรรมเป็นหลักมีเพียงหมู่บ้านเดียวคือ บ้านหัวฝาย (ตารางที่ 5.1.2 - 5) และมีแนวโน้มว่าอาชีพนี้ต่อไปจะกลายเป็นอาชีพรอง หรืออาชีพที่สองของประชากรในหมู่บ้านอีกด้วย เนื่องจากผลผลิตลดต่ำลงมาก (ตารางที่ 5.1.2 - 6)

เนื่องจากอาชีพส่วนใหญ่ของประชาชนคือการรับจ้าง ดังนั้นข้อจำกัดในการประกอบอาชีพทำให้ประชาชนไม่มีโอกาสที่จะทำอาชีพอื่น ๆ เป็นอาชีพเสริมได้ ดังนั้นจึงพบว่าผู้มีอาชีพที่สองมีน้อยมาก (ยกเว้นหมู่บ้านหัวฝาย ซึ่งทำการเกษตรกรรมเป็นหลัก และมีเวลาว่างในช่วงรอการเก็บเกี่ยว และหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต)

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5.1.2 - 5 แสดงอาชีพแรกของสมาชิกครัวเรือนแยกหมู่บ้าน

อาชีพแรก	บ้านทางสูง	บ้านหัวดิง	บ้านหัวผ้อ	รวม
ไม่มีอาชีพ/ไม่ได้ทำงาน	47.90	59.70	36.40	49.30
ทำการเกษตร	1.80	1.30	29.70	10.70
ค้าขาย	5.40	0.90	2.90	2.60
ลูกจ้างการไฟฟ้า	10.20	8.80	1.30	6.60
ลูกจ้างเอกชน/พนักงานบริษัท	12.00	0.30	5.90	4.80
ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ อื่น ๆ (ที่ไม่ใช่การไฟฟ้า)	1.80	0.30	2.50	1.40
รับจ้างทำงานฝีมือ (ช่างประเภทต่าง ๆ เช่น ตัดเสื้อ, ทำหม, ซ่อมรถฯ)	3.00	-	1.30	1.10
เจ้าของกิจการธุรกิจ เช่น รับเหมาก่อสร้าง/ธุรกิจขนส่ง/ คลินิกฯ	1.20	-	-	0.30
ข้าราชการบำนาญ	1.20	-	-	0.30
กรรมกร/รับจ้างแรงงาน/ รับจ้างทำเกษตร/หาของป่า	9.00	25.30	16.30	18.60
เป็นแม่บ้านทำงานอยู่บ้านตัวเอง	6.60	3.40	3.80	4.30
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00
N=	167.00	320.00	239.00	726.00

ตารางที่ 5.1.2 - 6 แสดงอาชีพที่สองของสมาชิกครัวเรือนแยกหมู่บ้าน

อาชีพที่สอง	บ้านทางสูง	บ้านหัวดิง	บ้านหัวผ้อ	รวม
ไม่มีอาชีพ/ไม่ได้ทำงาน	97.60	97.80	79.50	91.70
ทำการเกษตร	-	0.60	7.50	2.70
ค้าขาย	-	-	0.40	0.10
ลูกจ้างเอกชน/พนักงานบริษัท	-	0.30	0.40	0.30
ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ อื่น ๆ (ที่ไม่ใช่การไฟฟ้า)	-	0.60	-	0.30
รับจ้างทำงานฝีมือ (ช่างประเภทต่าง ๆ เช่น ตัดเสื้อ, ทำหม, ซ่อมรถฯ)	1.20	-	-	0.30
กรรมกรรับจ้างทำการเกษตร/ หาของป่า	-	-	-	-
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00
N=	167	320	239	729

5.1.2.2 สถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

(1) รายได้ของครัวเรือนมาจากรายได้ในการประกอบอาชีพ ซึ่งข้อมูลจากตารางที่ 5.1.2 - 7 และตารางที่ 5.1.2 - 8 แสดงถึงระดับรายได้ของสมาชิกครัวเรือน จากอาชีพแรก และอาชีพที่สอง ซึ่งจะเห็นได้ว่าบ้านทางสูงเป็นหมู่บ้านที่มีระดับรายได้สูงกว่าหมู่บ้านอื่น โดยรายได้จากอาชีพแรกของสมาชิกครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับ 29,594 บาทต่อปีต่อคน ขณะที่บ้านห้วยคิงมีรายได้เฉลี่ย 15,822 บาทต่อปีต่อคน และบ้านห้วยฝายมีรายได้เฉลี่ย 11,967 บาทต่อปีต่อคน ซึ่งจะเห็นได้ว่ารายได้ของประชากรในหมู่บ้านห้วยคิง และห้วยฝายต่ำกว่าหมู่บ้านทางสูงถึง 2 เท่าตัว แต่ในอาชีพที่สองรายได้ของสมาชิกในหมู่บ้านห้วยฝายมีสูงที่สุดคือ 2,571 บาทต่อปีต่อคน ทั้งนี้เพราะสมาชิกครัวเรือนของหมู่บ้านอื่นไม่ค่อยมีการประกอบอาชีพที่สอง

ตารางที่ 5.1.2 - 7 รายได้จากอาชีพแรกต่อปีของสมาชิกครัวเรือนแยกหมู่บ้าน

รายได้ต่อคนต่อปี (บาท)	บ้านทางสูง	บ้านห้วยคิง	บ้านห้วยฝาย	รวม
ไม่มีรายได้	55.10	64.10	66.10	62.70
1-50,000	2.40	0.60	6.30	2.90
5,000-10,000	-	3.10	4.20	2.80
10,001-50,000	22.80	24.10	15.50	20.90
50,000-100,000	12.60	6.60	5.40	7.60
100,000 บาทขึ้นไป	7.20	1.60	2.50	3.20
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00
N=	167	320	239	726
	29,594.00	15,822.00	11,967.00	17,721.00

ตารางที่ 5.1.2 - 8 รายได้จากอาชีพที่สองต่อปีของสมาชิกครัวเรือนแยกหมู่บ้าน

รายได้ต่อคนต่อปี (บาท)	บ้านทางสูง	บ้านห้วยคิง	บ้านห้วยฝาย	รวม
ไม่มีรายได้	97.60	97.80	85.40	93.70
1-50,000	1.20	0.90	4.20	2.10
5,000-10,000	-	0.60	2.90	1.20
10,001-50,000	0.60	0.60	7.10	2.50
50,000-100,000	0.60	-	0.40	0.40
100,000 บาทขึ้นไป	-	0.30	-	0.10
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00
N=	167	320	239	726
รายได้เฉลี่ยต่อคน	569.00	800.00	2,571.00	1,330.00

เมื่อรวมรายได้ของแต่ละครัวเรือนแล้ว พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่จะมีรายได้อยู่ในระดับ 10,001-50,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน (ตารางที่ 5.1.2 - 9) รองลงมาคือระดับรายได้ 50,001-100,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน และเมื่อพิจารณาโดยแยกหมู่บ้านแล้วจะพบว่า หมู่บ้านทางสูงมีระดับรายได้สูงกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ มาก ซึ่งเมื่อนำรายได้มาวิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ยของรายได้ต่อปีต่อครัวเรือนแล้ว (ตารางที่ 5.1.2 - 10) ปรากฏว่าบ้านทางสูงมีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 119,392 บาทต่อปีต่อครัวเรือน (หรือเท่ากับ 9,949 บาทต่อเดือนต่อครัวเรือน) ซึ่งนับว่าเป็นรายได้ที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนสูงกว่าหมู่บ้านห้วยคิง ซึ่งมีระดับรายได้เฉลี่ยรองลงมาถึง 2 เท่า โดยหมู่บ้านห้วยคิงมีรายได้เฉลี่ยต่อปีต่อครัวเรือนเท่ากับ 60,988 บาท (หรือ 5,083 บาทต่อเดือนต่อครัวเรือน) และบ้านห้วยฝายมีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 55,959 บาทต่อปีต่อครัวเรือน (หรือ 4,663 บาทต่อเดือนต่อครัวเรือน)

ตารางที่ 5.1.2 - 9 รายได้ของครัวเรือนแยกรายหมู่บ้าน

ระดับรายได้	บ้านทางสูง	บ้านห้วยคิง	บ้านห้วยฝาย	รวม
ไม่มีรายได้	-	-	-	-
1-5,000	2.30	-	3.10	1.00
5,000-10,000	2.30	-	3.10	1.50
10,001-50,000	29.50	59.10	56.30	51.50
50,000-100,000	22.70	31.80	25.00	27.60
100,000 บาทขึ้นไป	45.50	9.10	12.50	18.30
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00
N=	44	88	64	196

ตารางที่ 5.1.2 - 10 รายได้ของครัวเรือนต่อปีแยกตามแหล่งรายได้แยกรายหมู่บ้าน

แหล่งรายได้	บ้านทางสูง	บ้านห้วยคิง	บ้านห้วยฝาย	รวม
จากอาชีพแรกของสมาชิก	112,437.00	56,950.00	44,278.00	65,568.00
จากอาชีพที่สองของสมาชิก	2,162.00	2,880.00	9,513.00	4,921.00
จากแหล่งอื่น ๆ	4,443.00	1,159.00	2,168.00	2,300.00
รวม	119,392.00	60,988.00	55,959.00	72,789.00
N=	44	88	640	196

(2) รายจ่ายของครัวเรือนตัวอย่าง ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า ระดับรายจ่ายอยู่ในช่วงเดียวกับรายได้เป็นส่วนใหญ่ (ตารางที่ 5.1.2 - 11) คืออยู่ในช่วง 10,001-50,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน และเมื่อแยกการใช้จ่ายของแต่ละครัวเรือนออกมาเพื่อหาค่าใช้จ่ายรวมของครัวเรือน ปรากฏว่าค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อปีต่อครัวเรือนเท่ากับ 58,218 บาท ซึ่งต่ำกว่ารายได้เฉลี่ย 14,571 บาทต่อ

ครัวเรือน โดยหมู่บ้านทางสูงมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าหมู่บ้านห้วยคิงเกือบ 2 เท่าตัว และสูงกว่าหมู่บ้านห้วยฝายเกือบ 3 เท่าตัว (ตารางที่ 5.1.2 - 12) และเมื่อวิเคราะห์ผลต่างของรายได้-รายจ่ายแยกหมู่บ้านแล้ว จะพบดังนี้

บ้านทางสูง มีรายได้มากกว่ารายจ่าย เท่ากับ	27,156 บาท
บ้านห้วยคิง มีรายได้มากกว่ารายจ่าย เท่ากับ	4,734 บาท
บ้านห้วยฝาย มีรายได้มากกว่ารายจ่าย เท่ากับ	18,440 บาท

ตารางที่ 5.1.2 - 11 ค่าใช้จ่ายของครัวเรือนต่อปีแยกหมู่บ้าน

รายได้ต่อปี (บาท/ปี)	บ้านทางสูง	บ้านห้วยคิง	บ้านห้วยฝาย	รวม
1-5,000	-	-	1.60	0.50
5,000-10,000	2.30	-	6.30	2.60
10,0001-50,000	40.90	58.00	62.50	55.60
50,000-100,000	38.60	34.10	29.70	33.70
100,000 บาทขึ้นไป	18.20	8.00	-	7.60
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00
N	44	88	64	196

สำหรับค่าใช้จ่ายของแต่ละครัวเรือนนั้น พบว่าส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 50 เป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับข้าว รองลงมาเป็นค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าเชื้อเพลิง ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา และค่าเดินทาง ฯ และเมื่อพิจารณาหมู่บ้านแล้ว จะสังเกตได้ว่าหมู่บ้านทางสูงมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าเครื่องประดับ ค่าเครื่องใช้ในบ้าน ค่าใช้จ่ายเพื่อการพักผ่อน ค่าเดินทาง และค่าภาษีสังคม ในอัตราส่วนร้อยละค่อนข้างสูง ซึ่งแสดงถึงสถานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดี ขณะที่หมู่บ้านห้วยคิง ซึ่งมีความแตกต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายค่อนข้างต่ำ มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับดอกเบี้ยในอัตราส่วนที่สูงกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ มาก ขณะที่บ้านห้วยฝาย ซึ่งมีความแตกต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายต่างกันมาก โดยมีรายจ่ายที่เกี่ยวกับการศึกษา ค่าเครื่องใช้ในบ้าน ค่าเชื้อเพลิง ในอัตราส่วนร้อยละสูงกว่าค่าใช้จ่ายอื่น ๆ มาก และที่น่าสังเกตคือมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุหรี่ยสุรา ในอัตราส่วนร้อยละสูงกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ หลายเท่าตัว

ตารางที่ 5.1.2 -12 ค่าเฉลี่ยของการใช้จ่ายประเภทต่าง ๆ ต่อปีต่อครัวเรือนแยกหมู่บ้าน

ประเภทของค่าใช้จ่าย	ค่าเฉลี่ยของการใช้จ่ายต่อปีต่อครัวเรือน (บาท)							
	บ้านทางสูง	(%)	บ้านห้วยคิง	(%)	บ้านห้วยผาย	(%)	รวม	(%)
ค่าข้าว	6109	6.6	8516	15.1	6346	16.9	7267	12.5
ค่าแก๊บข้าว	26435	28.7	19532	34.7	16398	43.7	20058	34.5
ค่ายา/ค่ารักษาพยาบาล	3625	3.9	903	1.6	480	1.3	1376	2.4
ค่าซื้อเพลิง	4571	5.0	2613	4.6	2115	5.6	2890	5.0
ค่าสุรา/ค่าบุหรี่	2605	2.8	413	0.8	2360	6.3	1549	2.7
ค่าการศึกษา	4215	4.6	1898	3.4	2172	5.8	2507	4.3
ค่าเครื่องนุ่งห่ม	7543	8.2	4105	7.3	1526	4.1	4034	6.9
ค่าเครื่องประดับ	3670	4.0	170	0.3	543	1.4	1078	1.9
ค่าเครื่องใช้ในบ้าน	7161	7.8	493	0.9	1847	4.9	2432	4.2
ค่าเดินทาง	4072	4.4	2882	5.1	911	2.4	2506	4.3
ค่าซ่อมแซมบ้าน/สิ่งของ	1136	1.2	472	0.8	84	0.2	494	0.8
ค่าดอกเบี้ย	2000	2.1	2338	4.2	272	0.7	1587	2.7
ค่าใช้จ่ายเพื่อการพักผ่อน	4789	5.2	2681	4.8	102	0.3	2312	3.9
ค่าสวัสดิการต่าง ๆ	3401	3.7	2260	4.0	1311	3.5	2207	3.8
ค่าน้ำดื่ม - น้ำใช้	185	0.2	91	0.2	26	0.1	91	0.1
ภาษี/สิ่งอื่น	4103	4.4	2055	3.6	620	1.7	2046	3.5
อื่น ๆ	6610	7.2	4824	8.6	406	1.1	3784	6.5
รวมค่าใช้จ่าย	92236	100	56246	100	37519	100	58218	100

(3) สถานะทางเศรษฐกิจ พิจารณาได้จากความแตกต่างระหว่างระดับรายได้และรายจ่ายของแต่ละครัวเรือน ซึ่งจากข้อมูลทำให้ทราบได้ว่า สถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในหมู่บ้านทางสูงดีกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ มาก โดยพิจารณาได้จากระดับและรายได้พบว่า หมู่บ้านห้วยคิงเป็นครัวเรือนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจต่ำที่สุด ถึงแม้ว่าระดับรายได้จะสูงกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านห้วยผาย แต่รายจ่ายที่สูงกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านห้วยผายมาก อาจกล่าวได้ว่าครัวเรือนในหมู่บ้านห้วยผายมีสถานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลางพอเลี้ยงตนเองได้ ผลผลิตทางการเกษตรที่ทำไว้บริโภคในครัวเรือน ทำให้ไม่ต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือนมากนัก ส่วนบ้านทางสูงนั้นอาจนับได้ว่ามีสถานะทางเศรษฐกิจดีมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการประกอบอาชีพส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการค้าและการรับจ้างที่มีระดับค่าจ้างค่อนข้างสูง และมีรายได้แน่นอนขณะที่บ้านห้วยคิงนั้นแม้ว่าการประกอบอาชีพจะเป็นการรับจ้างที่มีรายได้ค่อนข้างแน่นอน แต่ไม่มีอาชีพอื่นที่เป็นรายได้ ขณะเดียวกันผลการผลิตทางการเกษตรกรรมก็ทำไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีการใช้จ่ายในเรื่องที่เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ความจำเป็นค่อนข้างมาก ทำให้ต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง เป็นผลให้สถานะทางเศรษฐกิจโดยรวมของครัวเรือนไม่ค่อยดีนัก

(4) การถือครองที่ดินของครัวเรือน หมู่บ้านทั้ง 3 แห่งที่ทำการศึกษาเป็นหมู่บ้านที่เคยถูกเวนคืนที่ดินบางส่วนไปเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบเหล็กไนต์ใหม่ ดังนั้นในปัจจุบันขนาดการถือครองที่ดินที่ใช้ประโยชน์ของประชาชนจึงลดลงกว่าที่เคยเป็นในอดีต การถือครองที่ดินของครัวเรือนในปัจจุบันเฉลี่ยประมาณ 4.6 ไร่ต่อครัวเรือน ซึ่งในจำนวนนี้ 1.2 ไร่เป็นที่ปลูกบ้าน 1.6 ไร่เป็นที่ทำสวนและ 1.5 ไร่ เป็นที่ทำการเพาะปลูก (ตารางที่ 5.1.2 - 13)

ตารางที่ 5.1.2 - 13 การถือครองที่ดินของครัวเรือนแยกรายหมู่บ้าน

ขนาดที่ดินถือครอง (ไร่ครัวเรือน)	บ้านทางสูง	บ้านหัวตึก	บ้านหัวตึก	รวม
ที่ปลูกบ้าน	1.20	1.30	1.10	1.20
ที่ทำนา - ไร่	-	0.20	4.40	1.50
ที่ทำสวน	1.20	0.20	3.70	1.60
ที่ปลูกพืชผัก	2.40	0.10	0.70	0.30
ที่ดินครองรวม	10.30	1.80	1.80	4.60
N=	44	88	64	196

เมื่อพิจารณารายหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่าบ้านหัวตึกมีขนาดการถือครองที่ดินสูงสุดคือ 9.9 ไร่ต่อครัวเรือน โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ทำการเกษตร (เพาะปลูกและทำสวน) ส่วนบ้านทางสูงมีขนาดที่ดินถือครอง 2.4 ไร่ ซึ่งใช้เป็นที่ปลูกบ้านและทำสวนอย่างละเท่า ๆ กัน สำหรับบ้านหัวตึกมีพื้นที่ถือครอง 1.8 ไร่ และใช้เป็นที่ปลูกบ้านเกือบทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหมู่บ้านทั้ง 3 แห่ง เป็นหมู่บ้านที่ตั้งมานาน ดังนั้นลักษณะการถือครองที่ดินเกือบทั้งหมดจึงเป็นเจ้าของที่ดินเอง และมีเอกสารสิทธิการถือครองตามกฎหมายเป็นส่วนใหญ่มีจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่เป็นการบุกรุกที่ป่าสงวน

(5) ความแตกต่างกันในแต่ละหมู่บ้านขึ้นอยู่กับลักษณะการประกอบอาชีพ และขนาดการถือครองที่ดิน ข้อมูลจากตารางที่ 5.1.2 - 16 แสดงให้เห็นว่าบ้านทางสูง มีแบบแผนการผลิตที่ขึ้นกับแหล่งจ้างงานเป็นสำคัญ ขณะที่บ้านหัวตึกต้องอาศัยตลาดรับซื้อผลผลิตการเกษตรเป็นหลัก อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมจะเห็นว่า ยังต้องพึ่งพาตลาดแรงงาน และตลาดรับซื้อผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งขึ้นอยู่กับปัจจัยการผลิต เช่น ขนาดที่ดินทำการเกษตร คุณภาพดิน และแหล่งน้ำ ตลอดจนแหล่งจ้างงานในอนาคต

ตารางที่ 5.1.2 -16 แสดงจำนวนครัวเรือนที่มีการผลิตทางเศรษฐกิจแยกหมู่บ้าน

แบบแผนการผลิต	บ้านทางสูง	บ้านห้วยคิง	บ้านห้วยผาย	รวม
ที่ทำนา - ไร่	-	-	68.80	22.40
ที่ทำสวน	6.80	4.50	21.90	10.70
เลี้ยงสัตว์	27.30	30.70	56.30	38.30
จับสัตว์น้ำ	-	14.80	15.60	11.70
อุตสาหกรรม	2.30	-	1.60	1.00
รับจ้างอย่างเดียว	72.20	62.50	21.90	51.50
N	44	88	641	196

จากการสำรวจภาคสนามในพื้นที่โดยรอบเหมืองแม่เมาะ พบว่าหมู่บ้านที่ยังคงมีการทำนา-ทำไร่ มีเพียงหมู่บ้านเดียวคือ บ้านห้วยผาย ที่เหลืออีก 2 หมู่บ้าน ไม่มีที่ดินขนาดใหญ่พอที่จะทำการเพาะปลูกได้อย่างคุ้มทุน หรือเพียงพอแก่การบริโภคแล้ว ทำให้ต้องยกเลิกการเพาะปลูกและใช้พื้นที่ที่เหลือทำสวนผลไม้แทน และพืชที่ปลูกในหมู่บ้านห้วยผาย ได้แก่ ข้าว (ทั้งข้าวนาดำและข้าวไร่) สับปะรด อ้อย และถั่ว การผลิตข้าวส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนที่นำมาขายเป็นรายได้อีกไม่มากนัก

ส่วนการทำสวนผลไม้เท่าที่มีอยู่ใน 3 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่เพิ่งจะเริ่มมีการปลูกในระยะเวลาประมาณ 3-4 ปีที่ผ่านมา ฉะนั้นพืชที่ปลูกเกือบทั้งหมด จึงยังไม่สามารถให้ผลผลิตได้อย่างเต็มที่ การปลูกจะมีลักษณะของการปลูกผลไม้หลายชนิดปนกันในแปลงเดียว อย่างไรก็ตามผลไม้ที่ถือเป็นพืชหลักของทุกครัวเรือนที่ปลูกก็คือ มะม่วง โดยเฉพาะหมู่บ้านทางสูงมีการปลูกมะม่วงกล้วย และพืชสวนหลาย ๆ ชนิดปนกัน โดยการปลูกจะใช้แรงงานในครัวเรือน ส่วนหมู่บ้านห้วยคิงเป็นพื้นที่ขนาดเล็กและเพิ่งจะเริ่มทำการปลูกยังไม่ให้ผลผลิตและมีลักษณะการปลูกผลไม้หลายชนิดในแปลงเดียวกันนอกจาก หมู่บ้านทางสูงและหมู่บ้านห้วยคิงแล้ว จะพบว่าหมู่บ้านห้วยผาย มีผลผลิตขึ้นอยู่กับกษेत्रและได้มีการนำมะม่วงหิมพานต์มาปลูกในหมู่บ้านด้วย ซึ่งขณะนี้ยังไม่ให้ผลผลิต ยกเว้นการปลูกกล้วย

ส่วนการเลี้ยงสัตว์ซึ่งมีเลี้ยงมากที่สุดคือ ไก่ ซึ่งส่วนใหญ่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารของครัวเรือน ไม่ได้ขายเป็นรายได้ สัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงเป็นรายได้ ได้แก่ วัว ควาย และหมู โดยที่หมู่บ้านทางสูง ในปัจจุบันมีแต่การเลี้ยงไก่และไก่ที่เลี้ยงเป็นการเลี้ยงไว้เพื่อบริโภค หมู่บ้านห้วยคิงมีการเลี้ยงไก่ วัว และหมู ส่วนหมู่บ้านห้วยผายมีการเลี้ยงสัตว์หลายประเภท ทั้งไก่ เป็ด วัว ควาย และหมู โดยไก่อกับเป็ดนั้นเลี้ยงไว้เพื่อบริโภค สัตว์ที่เลี้ยงเป็นรายได้หลักคือ วัว และหมู

นอกจากการเลี้ยงสัตว์แล้ว บางครัวเรือนยังมีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำอีกด้วย สัตว์น้ำที่มีการเพาะเลี้ยง ได้แก่ ปลานิล ซึ่งพบว่ามีการจับสัตว์น้ำเท่าที่มีอยู่ในแต่ละหมู่บ้าน มีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคในครัวเรือนมากกว่าจะเป็นการจับเพื่อหารายได้เพิ่ม การขายสัตว์น้ำที่จับ

ได้ ส่วนมากจะเป็นเพราะได้สัตว์น้ำมากเกินกว่าการบริโภคในครัวเรือน แหล่งน้ำสำคัญคือ อ่างเก็บน้ำ

นอกจากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการทำอุตสาหกรรม ซึ่งจากการสำรวจพบว่าอุตสาหกรรมในครัวเรือนมีน้อยมากที่มีได้แก่ อุตสาหกรรมเกี่ยวกับการจักสาน โดยใช้วัสดุที่ทำได้ในหมู่บ้านคือ ไม้ไผ่ โดยหมู่บ้านทางสูง และหมู่บ้านห้วยฝาย มีครัวเรือนที่ทำอุตสาหกรรมจักสาน ส่วนใหญ่สานเป็นภาชนะบรรจุพืชผลทางการเกษตร และเครื่องมือจับสัตว์น้ำ และใช้แรงงานคนในครัวเรือนเป็นหลักและทำเมื่อมีเวลาว่าง ดังนั้นจึงไม่มีค่าใช้จ่ายที่มากเกินไป แต่มีรายได้พอสมควร

จากการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อหมู่บ้านอันเนื่องมาจากการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่วิจัยของหมู่บ้าน 3 หมู่บ้าน พบว่า ต่างได้รับผลกระทบจากการดำเนินงานเหมืองแม่เมาะ อาจกล่าวได้ว่านับตั้งแต่เริ่มมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบลิกไนต์ของอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้า แต่ผลกระทบที่ได้รับในระยะแรกเป็นผลในทางดีมากกว่า เพราะการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบของอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้า ทำให้ประชาชนมีงานทำมากขึ้น มีรายได้เสริมจากอาชีพหลักซึ่งทำการเกษตรกรรม แต่ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา ผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เกิดขึ้นเป็นไปในทางลบมากกว่าทำให้ประชากรในพื้นที่มีทัศนคติที่ไม่ค่อยดี ผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะ 10 ปีที่ผ่านมาในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน

ผลกระทบการเปลี่ยนแปลงขนาดที่ดินทำกินของหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านในพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้ถูกเวนคืนที่ดินไปเพื่อเป็นพื้นที่ดำเนินงานเหมืองบั้งแล้ว เช่น บ้านทางสูง และบ้านห้วยคิง ประชาชนถูกเวนคืนที่ดินและถูกอพยพไปกว่าครึ่งหนึ่งของหมู่บ้าน ประชาชนที่เหลืออยู่ยังมีที่ดินทำกินน้อยมาก จนไม่สามารถทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเองได้ และต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการประกอบอาชีพไปเป็นการรับจ้าง ซึ่งแม้ว่าจะเป็นอาชีพใหม่แต่การที่อยู่ในแหล่งจ้างงาน และค่อนข้างมันคง ทำให้ประชากรในหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบไม่ถึงกับประสบปัญหาในการครองชีพ

ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพ คือ ประชากรที่ได้รับผลกระทบต่ออาชีพมากที่สุดคือ ประชาชนในหมู่บ้านทางสูง และห้วยคิง แต่อาชีพที่เปลี่ยนไปนับว่าเป็นประโยชน์ต่อประชากรในพื้นที่ดังกล่าวมากกว่าอาชีพเดิมที่เคยทำ ทั้งนี้เพราะเป็นอาชีพที่ให้รายได้ที่ค่อนข้างแน่นอนและมันคงกว่า

ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสถานะทางเศรษฐกิจของประชากรขึ้นอยู่กับระดับรายได้ และรายจ่าย ซึ่งสามารถเห็นได้ชัดเจน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านทางสูงและหมู่บ้านห้วยคิง ที่มีการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไปและมีสถานะทางรายได้ที่มันคง กับหมู่บ้านห้วยฝาย ที่มีการประกอบอาชีพแบบดั้งเดิมเป็นหลัก และมีรายได้ไม่มั่นคงแต่มีผลผลิตสำหรับเลี้ยงตนเองได้ ซึ่งจะเห็นว่า เศรษฐกิจของประชากรใน 2 หมู่บ้านแรก จะมีระดับรายได้ที่สูงกว่า มีการใช้จ่ายในสิ่งที่

ไม่ใช่ความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตสูงกว่า ขณะเดียวกัน หมู่บ้านหัวฝายจะมีรายได้ที่ต่ำกว่า มีการใช้จ่ายน้อยและมีรายจ่ายเฉพาะในสิ่งที่จำเป็นพื้นฐานเป็นหลัก

ส่วนผลกระทบทางสังคม เนื่องจากประชากรที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านส่วนใหญ่ เป็นประชากรที่อยู่กันมาตั้งแต่ดั้งเดิม ส่วนหนึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวจึงไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ความสัมพันธ์ในระดับชุมชนพบที่มีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย เห็นได้จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งบางกิจกรรมมีประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมน้อยลง เนื่องจากข้อจำกัดในการประกอบอาชีพแบบใหม่

หากจะกล่าวโดยภาพรวมของผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น ไม่อาจสรุปได้อย่างชัดเจนว่าเป็นผลมาจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบของอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้า เพราะในบางกรณีอาจเกิดจากเงื่อนไขอื่น แต่มีผลมาจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้าเป็นตัวแทนหนึ่งเท่านั้น หรืออาจเป็นผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ การขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูกและปัญหาการทำลายป่า หรือปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ หรือแม้แต่สัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน และสถานะทางเศรษฐกิจของประชากรซึ่งเป็นผลมาจากการที่ประชากรเริ่มไม่ให้ความสำคัญความสำคัญของวัฒนธรรม ประเพณี และรูปแบบดั้งเดิมในการดำรงชีวิต นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบที่เกิดขึ้น อาจเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนประชากรในพื้นที่เองก็ค่อย ๆ มีการปรับตัวและยอมรับในสิ่งที่ได้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ควรจะได้ให้ความรู้ความเข้าใจถึงการ ใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่ดังกล่าว เพื่อให้ประชากรส่วนใหญ่เห็นประโยชน์ที่ได้รับทั้งในพื้นที่และในภาพรวมของประเทศ

5.2 สาธารณสุข

การใช้ประโยชน์ที่ดินของเหมืองถ่านหินลิกไนต์แม่เมาะ อาจมีผลกระทบต่อภาวะสุขภาพของชุมชนในพื้นที่เหมืองแม่เมาะและบริเวณพื้นที่โดยรอบ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาเพื่อหลีกเลี่ยงหรือลดผลกระทบที่มีต่อสุขภาพชุมชน

5.2.1 ปัญหาสาธารณสุขทั่วไป

5.2.1.1 ประชากร

ปี 2536 จังหวัดลำปาง มีประชากร 793,541 คน เป็นชาย 396,525 คน (49.97%) หญิง 397,016 คน (50.03%) แบ่งเป็นกลุ่มอายุ 0-4 ปี 6.79%, 5-9 ปี 7.62%, 10-14 ปี 7.80%, 15-44 ปี 53.32%, 45-59 ปี 13.33%, 60-69 ปี 6.73% และ 70 ปีขึ้นไป 4.41% (ตารางที่ 5.2.1-1) และในช่วงเดียวกัน อำเภอแม่เมาะมีประชากร 33,272 คน เป็น ชาย 17,001 คน (51.13%) หญิง 16,261 คน (48.87%) และกลุ่มอายุ 0-4 ปี 9.00%, 5-9 ปี 8.45%, 10-14 ปี 9.08%, 15-44 ปี 54.64%, 45-59 ปี 10.91%, 60-69 ปี 5.10% และ 70 ปีขึ้นไป 2.83% (ตารางที่ 5.2.1-2) เมื่อเทียบกันจะเห็นว่าจังหวัดลำปางประชากรต่ำกว่า 14 ปี มีสัดส่วนน้อยกว่าแต่มีประชากร 60 ปีขึ้นไป

มากกว่าอำเภอแม่เมาะ ในเขตอำเภอแม่เมาะมีชาวเขา 785 คน เป็นอายุต่ำกว่า 15 ปี 35.54%,15-59 ปี 47.32% อายุ 60 ปีขึ้นไปมี 7.14%

ตารางที่ 5.2.1-1 ร้อยละของประชากร จำแนกตามกลุ่มอายุและเพศ จังหวัดลำปาง
1 กรกฎาคม 2536

กลุ่มอายุ (ปี)	ชาย		หญิง		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
0-4	27,709	6.99	26,133	6.58	53,842	6.79
5-9	30,795	7.77	29,693	7.48	60,488	7.62
10-14	31,282	7.89	30,639	7.72	61,921	7.80
15-19	32,579	8.22	31,691	7.98	65,270	8.10
20-24	36,579	9.22	36,389	9.17	72,968	9.20
25-29	41,199	10.39	40,992	10.33	82,191	10.36
30-34	39,748	10.02	38,588	9.72	78,336	9.87
35-39	36,428	9.19	35,682	8.99	72,110	9.09
40-44	26,817	6.76	26,375	6.64	53,192	6.70
45-49	18,191	4.59	17,991	4.53	36,482	4.56
50-54	16,878	4.26	17,168	4.32	34,046	4.29
55-59	17,534	4.42	18,024	4.54	35,558	4.48
60-64	14,893	3.76	16,228	4.09	31,121	3.92
65-69	10,505	2.65	11,758	2.96	22,253	2.81
70-74	7,107	1.79	8,236	2.07	15,343	1.93
75-79	4,524	1.14	5,705	1.44	10,229	1.29
>80	3,757	0.95	5,724	1.44	9,481	1.19
รวม	396,525	100.00	39,7016	100.00	793,541	100.00
		49.97		50.03		

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5.2.1-2 ร้อยละของประชากร จำแนกตามกลุ่มอายุและเพศ อำเภอแม่เมาะ ปี 2536

กลุ่มอายุ (ปี)	ชาย		หญิง		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
0-4	1527	4.59	1467	4.41	2994	9.00
5-9	1421	4.27	1390	4.18	2811	8.45
10-14	1557	4.68	1464	4.40	3021	9.08
15-19	1515	4.55	453	4.76	3098	9.31
20-24	1729	5.20	1772	5.33	3501	10.52
25-29	1774	5.33	1775	5.33	3549	10.67
30-34	1736	5.22	1554	4.67	3290	9.89
35-39	1442	4.33	1282	3.85	2724	8.19
40-44	1076	3.23	941	2.83	2017	6.06
45-49	642	1.93	579	1.74	1221	3.67
50-54	626	1.88	581	1.75	1207	3.63
55-59	656	1.97	545	1.64	1201	3.61
60-64	501	1.51	502	1.51	1003	3.01
65-69	337	1.01	357	1.07	694	2.09
70-74	222	0.67	202	0.61	424	1.27
75-79	177	0.53	188	0.57	365	1.10
80 ขึ้นไป	73	0.22	79	0.24	152	0.46
รวม	17011	51.13	16261	48.87	33272	100.00

ที่มา : ผลการสำเนียงงานสาธารณสุข 2536 อำเภอแม่เมาะ

5.2.1.2 อัตราการเกิดและตาย

ในปี พ.ศ.2536 จังหวัดลำปาง มีอัตราเกิด อัตราตาย อัตราเพิ่ม อัตราทารก
ตาย และอัตรามารดาตาย (ต่อ 1,000 ประชากร) เป็น 13.06, 6.93, 0.61, 17.76 และ 0.39 และ
ของแม่เมาะเป็น 18.24, 5.80, 1.24, 16.90 และ 0 จะเห็นว่าอำเภอแม่เมาะอัตราเพิ่มสูงกว่า แต่ไม่
มีมารดาตาย ส่วนในปี พ.ศ.2534 ประเทศไทยมีอัตราดังกล่าวเป็น 17.0, 4.7, 1.23, 8.3 และ 0.2
ตามลำดับ (ตารางที่ 5.2.1-3) อนึ่งในปี พ.ศ.2535 และ พ.ศ.2536 จังหวัดลำปางมีอัตราเกิดต่ำ
แต่อัตราตายสูงกว่าค่าเฉลี่ยของทั่วประเทศ ส่วนอัตราทารกตายของจังหวัดลำปางนั้นน่าจะเป็นจริง
มากกว่าค่าเฉลี่ยของทั่วประเทศ

ตารางที่ 5.2.1-8 สถิติของจังหวัดลำปางและอำเภอแม่เมาะ

พื้นที่/พ.ศ.	อัตราเกิด ต่อประชากร	อัตราตาย ต่อ 1,000 ประชากร	อัตราเพิ่มธรรมชาติ (%)	อัตราการตายต่อการเกิดมีชีพ 1,000 ราย	อัตราทารกตายต่อการเกิดมีชีพ 1,000 ราย	อัตราเกิดไร้ชีพต่อการเกิด 1,000 ราย
จังหวัดลำปาง						
2535	14.34	6.83	0.75	0.18	15.37	7.85
2536	13.06	6.93	0.61	0.39	17.76	6.47
อำเภอแม่เมาะ						
2532	16.57	3.94	1.26	NA	18.29	14.23
2533	16.79	4.31	1.25	NA	12.89	10.99
2534	17.88	4.87	1.23	0.00	15.05	1.67
2535	17.09	4.55	1.26	0.00	13.93	2.79
2536	18.24	5.80	1.24	0.00	16.90	7.68
ประเทศไทย						
2533	17.00	4.50	1.25	0.20	8.00	NA
2534	17.00	4.70	1.23	0.20	8.30	NA
ภาคเหนือ						
2533	16.50	4.90	1.24	0.30	8.00	NA
2534	15.40	5.20	1.02	0.20	9.20	NA

ที่มา : 1. การประเมินผลงานสาธารณสุข ปีงบประมาณ 2536 สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง, ตุลาคม 2536

2. ผลการดำเนินงานสาธารณสุข แม่เมาะ ตุลาคม 2536

5.2.1.3 สาเหตุการตาย

ในปี พ.ศ.2536 สาเหตุการตาย (ต่อ 100,000 ประชากร) 10 อันดับแรกที่สำคัญของจังหวัดลำปาง ได้แก่ โรคหัวใจ (80.90) มะเร็งทุกชนิด (68.43) อุบัติเหตุยานยนต์ (51.67) ไตอักเสบและกลุ่มอาการไตพิการ (30.62) ความดันโลหิตสูง และโรคหลอดเลือดในสมอง (28.35)

โรกระบบทางเดินหายใจ ยกเว้นทางเดินหายใจส่วนบน (26.46) โรคภูมิคุ้มกันบกพร่อง (24.70) โรคติดเชื้อและปรสิต (24.57) วัณโรคทุกชนิด (12.22) และโรคเกี่ยวกับตับและตับอ่อน (11.34) ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับปี พ.ศ.2535 (ตารางที่ 5.2.1-4) ส่วนอำเภอแม่เมาะ ในปี พ.ศ. 2536 มีสาเหตุการตาย 10 อันดับแรกคือโรคหัวใจ (61.65) อุบัติเหตุยานยนต์ (33.63) มะเร็งทุกชนิด (33.63) โรคติดเชื้อ (25.22) ถูกยิงตาย (14.01) โรคไตทุกชนิด (11.21) โรคปอดทุกชนิด (8.41) อุบัติเหตุอื่น ๆ (5.60) อัมพาต (5.60) โรคอื่น ๆ และชราภาพ (201.75) (ตารางที่ 5.2.1-5)จะเห็นว่าอัตราตายของโรคหัวใจ อุบัติเหตุยานยนต์ โรคมะเร็ง และโรคปอด ของอำเภอแม่เมาะต่ำกว่าของจังหวัดลำปาง สำหรับสาเหตุการตาย 10 อันดับแรกของทั้งประเทศ ปีพ.ศ. 2533 ได้แก่โรคหัวใจ(51.3) อุบัติเหตุ

และอาหารเป็นพิษ (41.9) มะเร็งทุกชนิด (39.3) การบาดเจ็บจากการฆ่าตัวตาย ถูกฆ่าตาย และอื่น ๆ (15.3) ความดันโลหิตสูง และโรคหลอดเลือดในสมอง (15.0) โรคเกี่ยวกับตับและตับอ่อน (13.3) ปอดอักเสบและโรคอื่น ๆ ของปอด (10.5) ไตอักเสบ กลุ่มอาการของไตพิการ และ ไตพิการ (7.6) วัณโรคทุกชนิด (7.0) และอัมพาตทุกชนิด (5.9) ซึ่งคล้ายกับปี พ.ศ.2534 (ตารางที่ 5.2.1-6)

ตารางที่ 5.2.1-4 สาเหตุการตายและอัตราการตายต่อประชากร 100,000 ของจังหวัดลำปาง

พ.ศ.2535-2536

ลำดับที่	สาเหตุการตาย	2535				2536			
		ชาย	หญิง	รวม	อัตรา	ชาย	หญิง	รวม	อัตรา
1.	โรคหัวใจ	354	286	640	82.14	364	278	642	80.90
2.	มะเร็งทุกชนิด	327	248	575	73.68	305	238	543	68.43
3.	อุบัติเหตุยานยนต์	326	56	382	49.95	348	62	412	51.67
4.	ไตอักเสบและกลุ่มอาการไตพิการ	109	74	183	23.45	152	91	243	30.62
5.	ความดันโลหิตสูงและโรคหลอดเลือดในสมอง	108	72	180	23.07	148	76	225	28.35
6.	โรกระบบทางเดินหายใจ ยกเว้นทางเดินหายใจส่วนบน	175	103	278	35.62	130	80	210	26.46
7.	โรคภูมิคุ้มกันบกพร่อง	37	2	39	4.99	170	26	196	24.70
8.	โรคติดเชื้อและปรสิตโรคทุกชนิด	66	63	129	16.53	109	86	195	24.57
9.	วัณโรคทุกชนิด	42	23	65	8.33	57	40	97	12.22
10.	โรคเกี่ยวกับตับและตับอ่อน	37	19	56	7.18	68	22	90	11.34

ที่มา : การประเมินผลงานสาธารณสุข ปีงบประมาณ 2536 สำนักงานสาธารณสุข

ตารางที่ 5.2.1-5 สาเหตุและอัตราการตายต่อประชากร 100000 คน ของอำเภอแม่เมาะ

พ.ศ.2535-2536

สาเหตุ	จำนวน	อัตรา (ต่อแสนประชากร)
1. โรคหัวใจ	22	61.65
2. อุบัติเหตุยานยนต์	12	33.63
3. โรคมะเร็งทุกชนิด	12	33.63
4. โรคติดเชื้อ	9	25.22
5. ถูกยิงตาย	5	14.01
6. โรคไตทุกชนิด	4	11.21
7. โรคปอดทุกชนิด	3	8.41
8. อุบัติเหตุอื่น ๆ	2	5.60
9. อัมพาต	2	5.60
10. โรคอื่น ๆ และฆราภาพ	72	201.75

ที่มา : ผลการดำเนินงานสาธารณสุข, 2536 อำเภอแม่เมาะ

ตารางที่ 5.2.1-6 สาเหตุการตาย 10 อันดับแรกและอัตรา ต่อประชากร 100,000 คน พ.ศ.2530-2534
ของทั้งประเทศ

สาเหตุการตาย	2530 (1987)		2531 (1988)		2532 (1989)		2533 (1990)		2534 (1991)	
	จำนวน	อัตรา	จำนวน	อัตรา	จำนวน	อัตรา	จำนวน	อัตรา	จำนวน	อัตรา
โรคหัวใจ	22,897	42.7	24,286	44.5	27,542	49.5	28,924	51.3	31,003	54.7
อุบัติเหตุและอาหารเป็นพิษ	14,009	26.1	16,491	30.2	19,482	35.2	23,624	41.9	25,852	45.6
มะเร็งทุกชนิด	16,905	31.5	18,284	33.5	20,385	36.8	22,154	39.3	23,332	41.2
ความดันเลือดสูง และโรคหลอดเลือดในสมอง	9,893	12.8	7,240	13.3	7,966	14.4	8,445	15.0	9,035	15.9
การบาดเจ็บจากการฆ่าตัวตาย ถูกฆ่าตัวตาย และอื่น ๆ	8,401	15.7	8,980	16.5	9,034	16.3	8,621	15.3	8,386	14.8
โรคเกี่ยวกับตับและตับอ่อน	7,536	14.1	5,134	9.4	7,738	14.0	7,520	13.3	7,566	13.4
ปอดอักเสบและโรคอื่น ๆ ของปอด	5,096	9.5	5,502	10.1	6,168	11.1	5,902	10.5	6,393	11.3
ไตอักเสบ กลุ่มอาการของไตพิการ และไตพิการ	3,518	6.5	3,589	6.6	3,957	7.1	4,254	7.6	4,511	8.0
วัณโรคทุกชนิด	5,471	10.2	4,495	8.2	4,218	7.6	3,937	7.0	3,663	6.5
อัมพาตทุกชนิด	3,421	6.4	3,360	6.2	3,347	6.0	3,341	5.9	3,446	6.1
อื่น ๆ	134,861	259.0	133,866	245.5	136,823	246.8	135,780	241.0	141,143	249.1
รวม	232,968	434.5	231,227	424.0	246,570	444.8	252,512	448.1	264,350	466.6

ที่มา : สถิติสาธารณสุข 2534, กองสถิติสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข

5.2.1.4 สาเหตุของการป่วย

สาเหตุการป่วยที่สำคัญ 5 อันดับแรก (ต่อ 100,000 ประชากร) ของผู้ป่วยในของจังหวัดลำปาง ในปี พ.ศ.2536 ได้แก่ หลอดลมอักเสบ หลอดลมพอง และโรคหืด (160.55) ลำไส้อักเสบและโรคท้องร่วงอื่น ๆ (115.18) โรคติดเชื้อและโรคปรสิต (98.67) ปอดอักเสบ (69.69) และอุบัติเหตุรถยนต์ (60.24) (ตารางที่ 5.2.1-7) และของอำเภอแม่เมาะ ในปี พ.ศ.2536 ได้แก่ อุบัติเหตุรถยนต์ (240.0) อาการและภาวะกำหนดไม่ชัดเจน (124.0) หลอดลมอักเสบ หลอดลมพอง และโรคหืด (89.0) ไข้ไม่ทราบสาเหตุ (75.0) และปอดอักเสบ (64.0) (ตารางที่ 5.2.1-8)

ตารางที่ 5.2.1-7 สาเหตุการป่วย 5 อันดับแรกและอัตรา ต่อประชากร 100,000 คน จังหวัดลำปาง ปีงบประมาณ 2536

ลำดับที่	สาเหตุการป่วย	จำนวน	อัตรา
1.	หลอดลมอักเสบ หลอดลมพอง	1,274	160.55
2.	ลำไส้เล็กอักเสบและโรคท้องร่วงอื่น ๆ	914	115.18
3.	โรคติดเชื้ออื่น ๆ ทั้งหมด และโรคปรสิต	783	98.67
4.	ปอดอักเสบ	553	69.69
5.	อุบัติเหตุรถยนต์	478	60.24

ที่มา : การประเมินผลงานสาธารณสุข ปีงบประมาณ 2536, สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง

ตารางที่ 5.2.1-8 สาเหตุป่วย 5 อันดับแรก และอัตราต่อ 100,000 ประชากร อำเภอแม่เมาะ
ปีงบประมาณ 2535 - 2536

ลำดับที่	สาเหตุการป่วย	คค. - กย. 35		คค. - กย. 36	
		จำนวน	อัตรา	จำนวน	อัตรา
1.	อุบัติเหตุยานยนต์	56	184.00	86	240.00
2.	อาการและภาวะกำหนดไม่ชัดเจน	68	223.00	66	124.00
3.	หลอดลมอักเสบ หลอดลมพอง และโรคหืด	59	194.00	32	89.00
4.	เหตุภายนอกอื่น ๆ ทั้งหมด	22	52.00	28	79.00
5.	ไข้ไม่ทราบสาเหตุ	-	-	27	75.00

ที่มา : ผลการดำเนินงานสาธารณสุข 2536, อำเภอแม่เมาะ

5.2.2 การให้บริการสาธารณสุข

สถานบริการและบุคลากรสาธารณสุขของจังหวัดลำปางซึ่งเป็นจังหวัดใหญ่ และตั้งอยู่ในทำนองที่เหมาะสมเป็นศูนย์กลางของภาคเหนือตอนบน สถานบริการสาธารณสุขของรัฐ ได้แก่ โรงพยาบาลศูนย์ 1 แห่ง โรงพยาบาลชุมชน 12 แห่ง สถานีอนามัย 124 แห่ง สถานบริการสาธารณสุขชุมชน 7 แห่ง โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงกลาโหม 1 แห่ง และมีสถานบริการเอกชน ได้แก่ โรงพยาบาล 2 แห่ง คลินิกแพทย์ 69 แห่ง และอื่น ๆ (ตารางที่ 5.2.2-1) และอัตราส่วนของแพทย์ หัตถแพทย์ เกษัตริกร พยาบาลวิชาชีพ และเจ้าหน้าที่ประจำสถานีอนามัยต่อประชากรเป็น 1:6,725, 1:27,363, 1:21,447, 1:1,494, และ 1:2,348 ตามลำดับ (ตารางที่ 5.2.2-2)

ตารางที่ 5.2.2-1 สถานบริการและบุคลากรสาธารณสุข จังหวัดลำปาง

สถานบริการ	จำนวน
สถานบริการสาธารณสุขของรัฐ	
- โรงพยาบาลศูนย์	1 แห่ง/782 เตียง
- โรงพยาบาลชุมชน 10 แห่ง	10 แห่ง/100 เตียง
30 แห่ง	2 แห่ง/60 เตียง
- สถานีอนามัย	124 แห่ง
- สถานบริการสาธารณสุขชุมชน	7 แห่ง
- โรงพยาบาลสังกัดอื่น ๆ ของรัฐ (กลาโหม)	1 แห่ง/150 เตียง
สถานบริการสาธารณสุขเอกชน	
- โรงพยาบาล	
- คลินิกแพทย์	
- คลินิกทันตกรรม	
- สถานศัลยกรรม	
- ร้านขายยาแผนปัจจุบันทั้งหมด	
- ร้านขายยาแผนโบราณ	

ที่มา : การประเมินผลงานสาธารณสุข ปีงบประมาณ 2536, สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดลำปาง

ตารางที่ 5.2.2-2 จำนวนและอัตราส่วน บุคคลากรสาธารณสุข จังหวัดลำปาง 1 คนต่อประชากร
ปี พ.ศ.2535-2536

ประเภทบุคลากร	2535		2536	
	จำนวน	อัตราส่วน 1 คนต่อประชากร	จำนวน	อัตราส่วน 1 คนต่อประชากร
แพทย์	108	7,195	118	6,725
ทันตแพทย์	39	19,924	29	27,363
เภสัชกร	37	21,001	37	21,447
พยาบาลวิชาชีพ	461	1,686	531	1,494
พยาบาลเทคนิค	428	1,854	474	1,674
เจ้าหน้าที่ประจำสถานีอนามัย	345	1,547	338	2,348

ที่มา : การประเมินผลงานสาธารณสุข ปีงบประมาณ 2536, สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง

อ

อัตราต่อประชากร อัตราต่อประชากรของแพทย์ ทันตแพทย์ เภสัชกร พยาบาลวิชาชีพ และเจ้าหน้าที่พนักงานสาธารณสุขชุมชนเป็น 1:11,896, 1:35,687, 1:1,983 และ 1:2,549 ตามลำดับ (ตารางที่ 5.2.2-3)

ตารางที่ 5.2.2-3 ทรัพยากรสาธารณสุขอำเภอแม่เมาะ พ.ศ. 2537

หน่วยงาน	โรงพยาบาล	สถานีอนามัย	แพทย์	ทันตแพทย์	เภสัชกร	พยาบาลวิชาชีพ	พยาบาลเทคนิค	เจ้าหน้าที่พนักงานสาธารณสุขชุมชน
กระทรวงสาธารณสุข	-	-	2	1	1	20	11	-
โรงพยาบาลชุมชน	1	-	-	-	-	-	-	-
สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ	-	-	-	-	-	-	-	-
การไฟฟ้าผลิต	-	-	8	4	1	6	21	-

ที่มา : สาธารณสุขจังหวัดลำปาง

5.2.3 สาธารณสุขในพื้นที่การใช้ประโยชน์เหมืองแม่เมาะและบริเวณโดยรอบ

ในพื้นที่การใช้ประโยชน์เหมืองแม่เมาะและบริเวณโดยรอบ พบว่าหมู่บ้านห้วยคิงมีประชากรอายุต่ำกว่า 5 ปี และสูงกว่า 60 ปี จำนวน 130 คน และ 88 คน บ้านหางสูงมี 112 คน และ 48 คน ตามลำดับ บ้านห้วยคิงและหางสูงมีอัตราเพิ่มธรรมชาติก่อนข้างสูง (1.6% และ 1.7%) ซึ่งเกิดจากการมีอัตราเกิดสูงอันจะมีผลต่อการได้รับอันตรายจากภาวะมลพิษ อัตราทารกตายอยู่ในเกณฑ์ต่ำ และอัตราตายของมารคามีค่าเป็นศูนย์ บ้านห้วยคิง และบ้านหางสูง มีน้ำดื่มสะอาดเพียงพอตลอดปี 69% และ 80% ซึ่งต่ำกว่าเกณฑ์ของกระทรวงสาธารณสุข (95%) การอนามัยแม่และเด็กอยู่ในเกณฑ์ดี แต่บ้านหางสูงมีการคุมกำเนิดต่ำกว่าบ้านอื่นเล็กน้อย และยังไม่ถึงเกณฑ์ บ้านหางสูงมีเด็กแรกคลอดน้ำหนักต่ำกว่า 2,500 กรัม 28.57% ซึ่งพบว่าสูงและทั้ง 3 หมู่บ้านมีเด็กแรกคลอดหนัก 3,000 กรัมขึ้นไปต่ำกว่าเกณฑ์กำหนด บ้านห้วยคิงมีเด็ก 0-4 ปีที่ขาดสารอาหารระดับ

ของ 15% ซึ่งเกินกว่าเกณฑ์ บ้านห้วยคิงมีเด็กนักเรียนประถมศึกษาที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์มากกว่าบ้านอื่น ๆ (17.65%) (ตารางที่ 5.2.3-1 และ 5.2.3-2) หมู่บ้านพื้นที่การใช้ประโยชน์เหมืองแม่เมาะ โดยรอบนี้อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของโรงพยาบาลชุมชนแม่เมาะ ดังนั้นการให้บริการสาธารณสุขจึง สะดวกกว่าหมู่บ้านอื่น

บ้านห้วยผ่ายมีประชากร 1,123 คน ที่มีอายุต่ำกว่า 5 ปีมี 86 คน อายุ 60 ปีขึ้นไปมี 106 คน มีอัตราเพิ่ม 1.07% อัตราตาย (6.23) ใกล้เคียงกับบ้านห้วยคิง มีน้ำดื่มสะอาดเพียงพอดตลอดปี 45.14% ซึ่งต่ำกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ในพื้นที่โครงการ น้ำหนักเด็กแรกคลอดต่ำกว่า 2,500 กรัม มี 21.05% ซึ่งอยู่ในเกณฑ์สูง แต่ภาวะโภชนาการของเด็ก 0-4 ปี อยู่ในเกณฑ์ดีกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ แต่น้ำหนักเด็กนักเรียนชั้นประถมที่ต่ำกว่าเกณฑ์ยังสูง (21.70%) ส่วนสุขภาพของมารดา การวางแผนครอบครัวและการได้รับภูมิคุ้มกันของเด็กอยู่ในเกณฑ์ดี การเปรียบเทียบได้แสดงไว้ในตารางที่ 5.2.3-1 และ 5.2.3-2

ตารางที่ 5.2.3-3 สรุปสภาพการสาธารณสุขพื้นที่โครงการแม่เมาะ

กลุ่มอายุ (ปี)	ห้วยคิง				ห้วยผ่าย				ห้วยผ่าง	
	2535		2536		2535		2536		2536	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
0-1	28	3.03	32	2.63	16	2.45	18	2.44	19	1.69
1-4	75	8.11	98	8.07	56	8.58	94	12.74	67	5.97
5-9	102	11.03	84	6.91	59	9.04	48	6.50	79	7.03
10-14	87	9.41	101	8.31	49	7.50	61	8.27	82	7.30
15-19	99	10.70	122	10.04	53	8.12	46	6.50	106	9.44
20-24	100	10.81	130	10.70	64	9.80	46	6.23	127	11.31
25-29	97	10.49	151	12.43	74	11.33	70	9.49	120	10.69
30-34	71	7.68	118	9.71	70	10.72	75	10.16	112	9.97
35-39	52	5.62	89	7.33	63	9.65	101	13.69	107	9.53
40-44	52	5.62	66	5.43	33	5.05	48	6.50	53	4.72
45-49	40	4.32	44	3.62	11	1.68	23	3.12	30	2.65
50-54	38	4.11	53	4.36	23	3.52	31	4.20	44	3.92
55-59	25	2.70	39	3.21	26	3.98	27	3.66	51	4.54
60-64	25	2.70	34	2.80	20	3.06	22	2.98	37	3.29
65-69	16	1.73	22	1.81	14	2.14	8	1.08	29	2.58
70-74	7	0.76	19	1.56	7	1.07	7	0.95	20	1.78
75-79	10	1.08	11	0.91	8	1.23	6	0.81	20	1.78
80	1	0.11	2	0.16	7	1.07	5	0.66	-	0.00
รวม	925	100.00	1,215	100.00	653	100.00	738	100.00	1,123	100.00

ที่มา: คัดต่อส่วนตัว สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่เมาะ

ตารางที่ 5.2.3-4 สภาพการสาธารณสุขของเหมืองแม่เมาะ

กลุ่มอายุ	ปีงบประมาณ		ปีพ.ศ.		ปีค.ศ.		พหุคูณ	
	2556		2557		2558		2559	
	สถานที่ อนามัย	สถานที่ อนามัย	สถานที่ อนามัย	สถานที่ อนามัย	สถานที่ อนามัย	สถานที่ อนามัย	สถานที่ อนามัย	สถานที่ อนามัย
1. สถานบริการสาธารณสุข	1	1	1	1	1	1	1	
2. กิจการ								
- ชีวภาค	7.86	13.77	11.73	29.50	23.84	29.50	23.84	
- ชีวภาค	1.96	3.39	4.37	5.66	6.39	5.66	6.39	
- ชีวภาคหาย	0	0	10.63	9.43	6.62	9.43	6.62	
- ชีวภาคหาย	0	0	0	0	0	0	0	
- ชีวภาค %	0.590	1.038	0.716	2.384	1.645	2.384	1.745	
3. น้ำสะอาดเพียงพอ (%)	100	100	100	100	68.79	100	76.91	
4. การมีใช้ส้วม (%)	100	100	100	99.55	94.68	100	100	
5. การสร้างภูมิคุ้มกัน (%)								
- BCC (%)	100	100	100	100	100	100	100	
- DPT ครบ (%)	100	100	100	100	100	100	100	
- CPV ครบ (%)	100	100	100	100	100	100	100	
- DPT/CPV กระตุ้น (%)	100	100	100	100	100	100	100	
- สัด	65	65	70	60	70	60	70	
6. อนามัยแม่								
- ดูแลก่อนคลอด (%)	80.00	78.57	67.30	77.77	88.88	81.81	83.33	
- ทำคลอดโดยเจ้าหน้าที่ (%)	100	100	100	100	100	100	100	
- ดูแลหลังคลอด (%)	100	100	100	94.73	93.33	85.71	85.71	
- สัด T.T (%)	100	82.53	72.43	81.48	100	81.81	94.44	
- ตรวจ VDRL (%)	100	100	84.61	100	100	100	100	
7. วางแผนครอบครัว								
- หญิงวัยเจริญพันธุ์ วางแผนครอบครัว (%)	80.00	81.64	86.05	89.01	87.11	72.79	75.43	
8. โภชนาการ								
น้ำหนักเด็กแรกคลอด								
- ต่ำกว่า 2,500 กรัม (%)	0	9.09	9.57	5.26	-	0	28.57	
- 2,500 - 2,999 กรัม (%)	25	40.25	36.17	31.57	40.00	28.57	28.57	
- 3,000 กรัมและมากกว่า (%)	75	50.64	54.23	63.15	60.00	71.43	42.85	
น้ำหนักเด็ก 0-4 ปี								
- ปกติ	93.90	86.20	91.33	77.43	84.21	92.30	92.24	
- ขาดสารอาหารระดับหนึ่ง (%)	4.87	13.14	8.37	22.43	15.03	7.70	7.76	
- ขาดสารอาหารระดับสอง (%)	1.21	0.64	0.29	0	0.76	0	0	
- ขาดสารอาหารระดับสาม (%)	0	0	0	0	0	0	0	
น้ำหนักเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษา								
- ปกติ (%)	-	88.37	84.57	87.62	82.53	92.21	95.47	
- ต่ำกว่าเกณฑ์ (%)	-	11.63	15.43	12.38	17.65	7.79	4.53	
9. งานสาธารณสุขมูลฐาน								
- จำนวนอาสาสมัครสาธารณสุข (คน)	-	-	22	28	28	32	32	
- จำนวนกองสุข (กอง)	-	-	0	1	1	1	1	
- จำนวน สท.ร. (แผง)	-	-	1	1	1	1	1	
- จำนวนหอกระจายข่าว (แผง)	-	-	1	1	1	1	1	

ที่มา: คัดต่อส่วนตัว สาธารณสุขอำเภอแม่เมาะ และสำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่เมาะ

ตารางที่ 5.2.3-8 เปรียบเทียบดัชนีการสาธารณสุขชุมชนอำเภอแม่เมาะและ
เกณฑ์กระทรวงสาธารณสุข ; 2536

ดัชนี	อำเภอแม่เมาะ	เกณฑ์กระทรวง สาธารณสุข
1. มีน้ำดื่มสะอาดเพียงพอตลอดปี	80	95
2. มี/ใช้ส่วนถูกหลักสุขาภิบาล	97	95
3. การสร้างเสริมภูมิคุ้มกัน		
- BCG	98	95
- DPT	90	95
- OPV	90	95
- พัด	87	90
4. อนามัยมารดา		
- ดูแลก่อนคลอด	83	75
- ทำคลอดโดยเจ้าหน้าที่	98	80
- ดูแลหลังคลอด	98	70
- นีค T.T	69	90
5. การวางแผนครอบครัวหญิง ขั้วเจริญพันธุ์มีการวางแผนครอบครัว	87	77
6. โภชนาการ		
น้ำหนักเด็กแรกคลอด		
- ต่ำกว่า 2,500 กรัม	9	7
- 3,000 กรัมและมากกว่า	44	70
น้ำหนัก 0-4 ปี		
- ขาดสารอาหารระดับหนึ่ง	17	10
- ขาดสารอาหารระดับสอง	0.8	1
- ขาดสารอาหารระดับสาม	0	0
นักเรียนประถมศึกษาที่มีน้ำหนัก ต่ำกว่ามาตรฐาน	13	7

หมายเหตุ : เกณฑ์คิดเป็นร้อยละ

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบลิกไนต์เพื่ออุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้าประเภทโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากตารางสภาพสาธารณสุข 5.2.3-1 5.2.3-2 และ 5.2.3-3 พบว่าสามารถใช้เป็นดัชนีเปรียบเทียบปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาสาธารณสุขชุมชน โดยพิจารณาจากผลการดำเนินงานเหมืองที่ก่อให้เกิดฝุ่นอันเนื่องมาจากปริมาณดินที่ขุดขนและปริมาณถ่านหินลิกไนต์ที่ต้องการใช้ รวมทั้งปริมาณการจราจรในการขนดินทิ้ง แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า การขนดินไปทิ้ง การไม่ถ่านหินลิกไนต์ทำให้เกิดฝุ่นได้แต่น้อยกว่าการลำเลียงด้วยสายพาน นอกจากนี้ ยังมีสาเหตุในขั้นตอนการกองถ่าน จึงต้องมีพ่นน้ำตลอดเวลา โดยพิจารณาจากตารางที่ 4.1.2-10 ประกอบกัน

จากขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานเหมืองมีผลกระทบทางสาธารณสุขที่เกิดขึ้นจากการขุดและการขนดิน และการขุดและขนถ่านหินลิกไนต์ คือ ผลกระทบจากฝุ่นละอองที่เป็นปัจจัย

สำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพต่อชุมชนซึ่งปริมาณฝุ่นจะขึ้นอยู่กับปริมาณของดินที่ต้องขุดและปริมาณของด้านหินที่ต้องการใช้ และปริมาณการขนส่งดิน/ด้านหินในบ่อเหมือง อีกประการหนึ่งปริมาณของซีเมนต์ที่เกิดจากการเผาไหม้ด้านหินโรงไฟฟ้าก็เป็นแหล่งกำเนิดฝุ่นที่สำคัญ ฉะนั้น เมื่อวิเคราะห์ตามขั้นตอนการขุดดิน และขั้นระเบิดดิน ก่อให้เกิดฝุ่นในปริมาณที่ไม่มากนัก ส่วนที่ก่อให้เกิดฝุ่นมากที่สุดคือ ขันขนดินไปทิ้งซึ่งในทางปฏิบัติได้ใช้น้ำรดถนนเป็นประจำ ส่วนขั้นตอนไม่หิน/ดิน ทำให้เกิดฝุ่นได้แต่น้อยกว่า เช่นเดียวกับการลำเลียงด้วยสายพาน ขั้นตอนที่ทำให้เกิดฝุ่นมากคือขันไปรยหิน/ดินบนลานกองถ่าน ขันนี้ทำให้เกิดฝุ่นได้มากเช่นกัน แม้ว่าจะมีการพ่นน้ำในขณะที่ไม่ถ่านหิน/ดินตอนขนส่งด้วยสายพานโดยในบางครั้งมีการขนส่งโดยรถขนมากกว่า รวมทั้งตอนไปรย

ถึงแม้ว่าปริมาณฝุ่นที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่เหมืองแม่เมาะในบางครั้งจะกระจายไปตามหมู่บ้านที่อยู่ในทิศทางลม เช่น บ้านหัวฝาย บ้านดง บ้านหัวขึง บ้านหางสูง ซึ่งอยู่ใกล้พื้นที่เหมืองด้านหินลิกไนต์ โดยกระทบต่อสุขภาพของประชากรในบริเวณดังกล่าวเกี่ยวกับระบบหายใจ ตั้งแต่คัดจมูก แสบจมูก ไอ หายใจไม่ออก แน่นหน้าอก หอบหืด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่ได้รับฝุ่นนั้นนานเพียงใด และนอกจากนั้นทำให้เกิดอาการเคืองตา แสบตา และผื่นคันได้

ส่วนผลกระทบจากก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่เกิดจากการลุกไหม้เองของด้านหินลิกไนต์ในบริเวณพื้นที่การใช้ประโยชน์เหมืองแม่เมาะ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นอยู่เสมอทำให้เกิดกลิ่นเหม็น ทำความรำคาญ เวียนศีรษะได้ นอกจากนี้ทำให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพน้ำผิวดิน น้ำใต้ดินและแม่น้ำได้ทำให้น้ำไม่เหมาะสมกับการอุปโภคบริโภคไม่โดยตรงแต่ก็ทำให้เกิดความรู้สึกที่ผิดไปจากที่เคยเป็นบ้างซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคได้ในบางครั้ง

5.3 การท่องเที่ยวและโบราณสถาน

ลำปาง เป็นดินแดนที่มีร่องรอยการอยู่อาศัยของคนโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีการพบหลักฐานโบราณวัตถุ เช่น เครื่องมือหิน เครื่องมือเครื่องใช้โลหะ หรือเศษภาชนะดินเผา ตามสถานที่ต่าง ๆ ในหลายอำเภอของจังหวัดลำปาง

ในด้านประวัติศาสตร์ ลำปางเป็นเมืองเก่าแก่ร่วมสมัยกับเมืองลำพูน ตามตำนานมีชื่อเรียกปรากฏอยู่หลายชื่อ เช่น กุกกุกนคร (แปลว่า เมืองไก่) เมืองศรีคอนชัย อาลัมภางคนคร ลัวะคอนลำปาง เขลางค์นคร และนครลำปาง ในหนังสือจามเทวีวงศ์ พงศาวดารโยนก ได้กล่าวถึงการกำเนิดเมืองลำปางไว้ว่า เมื่อพระนางมีโอรสฝาแฝด องค์ที่ทรงนามว่า “เจ้าหันตยศ” ซึ่งต่อมาได้ครองเมืองหริภุญชัย ส่วนองค์น้องทรงนามว่า “เจ้านันทยศ” ภายหลังได้ออกไปสร้างเมืองใหม่ที่ริมแม่น้ำวัง ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 ชื่อ “นครเขลางค์” และต่อมายังได้สร้างเมืองให้พระราชมารดาประทับอีกเมืองหนึ่ง ซึ่งมีอาณาเขตต่อเนื่องกันชื่อ “นครอาลัมภางค์” ได้มีการเรียกชื่อรวมของเมืองทั้งสองนี้ว่า “นครเขลางค์ลัมภางค์” ในระยะหลัง ๆ จึงเรียกเพี้ยนไปเป็น “นครลำปาง”

ในสมัยโยนกเชียงแสน รวม พ.ศ.1600-1800 นครลำปางตกอยู่ในอำนาจของมอญ และขอม แล้วมารวมอยู่ในอาณาจักรล้านนาสมัยพ่อขุนมังราย ราวปี พ.ศ.1840 เมื่อกรุงศรีอยุธยา มีอำนาจกล้าแข็ง ล้านนาเกือบทั้งอาณาจักรก็ขึ้นอยู่กับกรุงศรีอยุธยา เมื่อพม่ากล้าแข็งล้านนาก็ตกเป็นของพม่าอีก เมืองลำปางอยู่ใต้อำนาจของพม่าตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนอง จนต่อมาหนานทิพย์ช้าง นายบ้านปางยางคงได้รวบรวมผู้คนขับไล่พม่าออกจากลำปางสำเร็จ ได้รับการสถาปนาขึ้นครองเมืองลำปาง และได้มีการสืบสายผู้ครองนครกันเรื่อย ๆ มา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อมีการจัดการปกครองท้องถิ่น แบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองนครลำปางก็ถูกประกาศตั้งเป็นจังหวัดขึ้นอยู่กับมณฑลพายัพสมัยหนึ่ง แล้วในปี พ.ศ.2458 ได้แยกไปขึ้นกับมณฑลมหาสารคาม ซึ่งมีจังหวัดแพร่เป็นที่ตั้งมณฑล ในปี พ.ศ.2468 ได้ประกาศยกเลิกมณฑลมหาสารคามจึงกลับไปขึ้นกับมณฑลพายัพอีกครั้ง ต่อมาได้ประกาศยกเลิกมณฑลทั่วประเทศ ลำปางจึงมีฐานะเป็นจังหวัดมาจนปัจจุบันนี้

นอกจากมีประวัติความเป็นมาในอดีตแล้ว จังหวัดลำปางยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรม หรือทางด้านธรรมชาติ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณค่าและสุนทรียภาพอันน่าชื่นชม

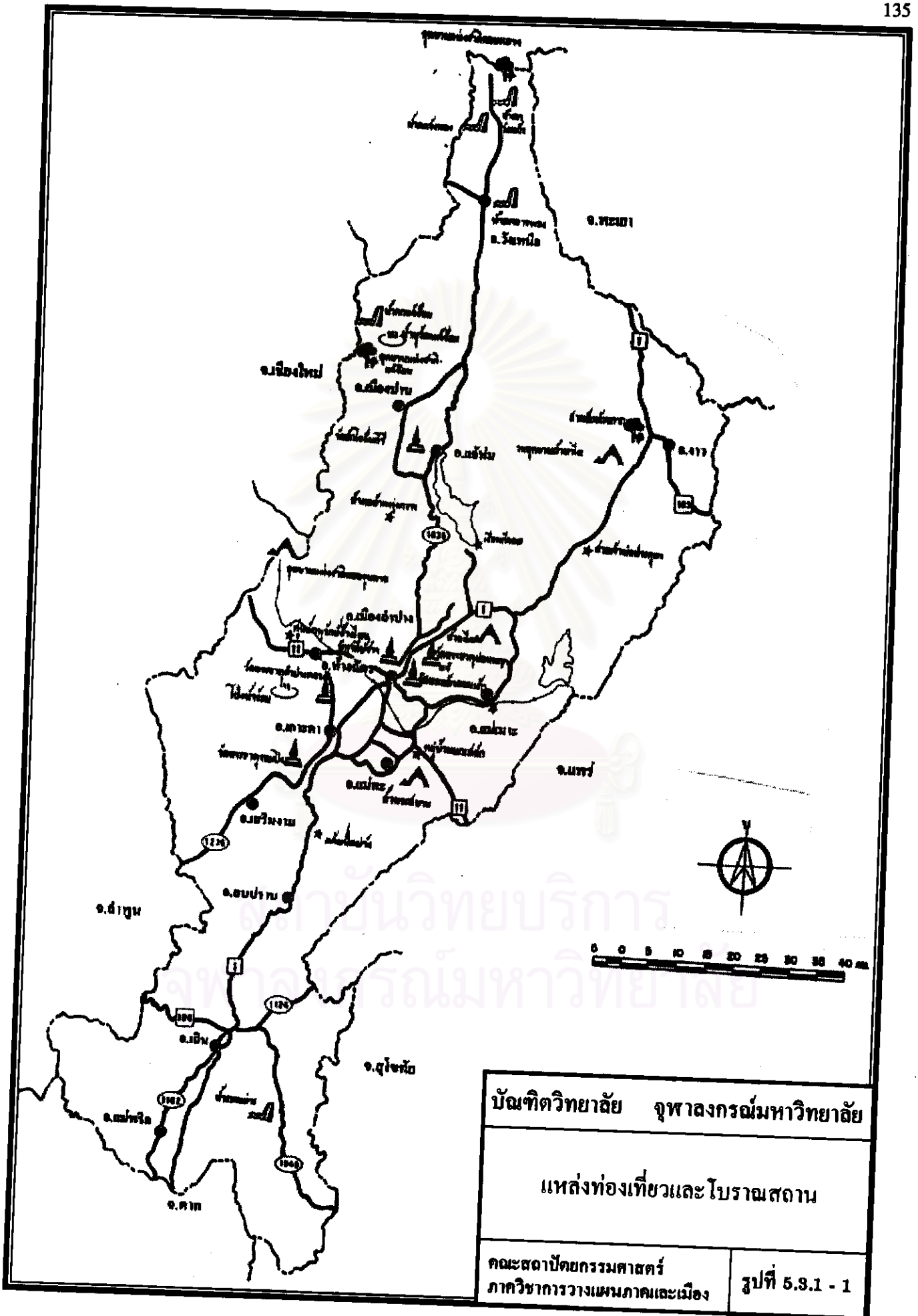
ดังนั้น เมื่อมีการดำเนินงานเหมืองถ่านหินลิกไนต์แม่เมาะ จึงได้มีการศึกษาสำรวจ เก็บข้อมูลของแหล่งโบราณคดี โบราณสถานในบริเวณพื้นที่โครงการและสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆทั้งในบริเวณพื้นที่โครงการและของจังหวัดลำปาง เพื่อนำผลการสำรวจมาศึกษาวิเคราะห์ถึงผลกระทบด้านต่าง ๆ ที่อาจมีต่อแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน หรือสถานที่ท่องเที่ยวที่อยู่ในบริเวณพื้นที่เหมืองถ่านหินลิกไนต์และบริเวณโดยรอบ

5.3.1 การท่องเที่ยว

จากการศึกษาทั้งด้านเอกสารการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและการสำรวจภาคสนาม พบว่ามีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจในจังหวัดลำปาง (รูปที่ 5.3.1-1) ดังต่อไปนี้

(1) วัดพระแก้วคอนเฒ่าสุชาคาราม

ตั้งอยู่ที่ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง โดยอยู่ทางฝั่งตะวันตกของลำน้ำแม่วัง ตรงข้ามกับตัวเมืองลำปาง ข้ามสะพานรัชฎาภิเษกไป เป็นวัดเก่าแก่สวยงาม และเป็นปูชนียสถานสำคัญ เนื่องจากเคยเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตนานถึง 32 ปี มีองค์พระธาตุเจดีย์ขนาดใหญ่บรรจุพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า เจดีย์สูง 25 วา ดิศทองจังโกจากยอดถึงกระฉัง ด้านหน้าเจดีย์มีวิหารแบบพม่าหนึ่งหลัง ประดิษฐานพระพุทธรูปแบบศิลปะพม่างดงามมาก นอกจากนี้ยังมีพระนอนองค์ใหญ่ พระวิหารหลวงและศิลปะสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจอีกหลายอย่าง

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	
แหล่งท่องเที่ยวและโบราณสถาน	
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง	รูปที่ 5.3.1 - 1

(2) วัดประตูป่อง

ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง ไม่ไกลจากวัดพระแก้ว
ตอนใต้ เป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งของลำปาง สร้างอยู่นอกเขตกำแพงเมืองเก่าตรงตำแหน่งที่ตั้งประตู
เมือง คำว่า “ประตูป่อง” หมายถึงประตูเมือง ซึ่งปัจจุบันได้ถูกปิดไปแล้ว วิหารของวัดสร้างขึ้นเมื่อ
ประมาณ 100 ปีเศษมาแล้ว บานประตูหน้าต่าง และหน้าบันของวิหารเป็นไม้แกะสลักงดงามมาก

(3) วัดศรีชุม

ตำบลพระบาท อำเภอเมือง ตั้งอยู่ในกลางเมืองลำปาง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2436 โดย
เศรษฐีชาวพม่า 3 คน วัดนี้มีวิหารทรงมณฑปยอด และศาลาก่อสร้าง ตามแบบศิลปะพม่าที่งดงาม
ด้วยลายแกะสลักไม้อย่างประณีต และมีพระพุทธรูปแบบพม่าประดิษฐานอยู่ด้วย แต่เป็นที่น่าเสียด
ายว่าปัจจุบันอาคารส่วนหนึ่งได้ถูกไฟไหม้เสียหายหมด

(4) วัดศรีรองเมือง

ตั้งอยู่ที่ถนนท่าครวน้อย ตำบลสบตุ๋ย อำเภอเมือง ในเขตเทศบาลเมืองลำปาง เป็นวัด
พม่าที่สร้างขึ้นในสมัยที่ลำปางเป็นศูนย์กลางการค้าขาย การทำป่าไม้ มีวิหารไม้หลังคาจั่วซ้อนกัน
เป็นชั้นสวยงามตามแบบศิลปะพม่า พระพุทธรูปประธานในวัดแกะสลักด้วยไม้สักทั้งต้น นอกจากนี้
ภายในวัดยังมีการประดับตกแต่งด้วยลายไม้แกะสลัก และลายปูนปั้นปิดทองที่มีความวิจิตรสวย
งาม

(5) วัดพระธาตุม่อนพญาแช่

ตั้งอยู่บนเขาเขากลางกบรพต ตำบลพิชัย อำเภอเมือง บนเส้นทางสายลำปาง-งาว อยู่
ห่างจากตัวเมืองประมาณ 8 กิโลเมตร มีพระธาตุเจดีย์ใหญ่อยู่บนเนินเขาโดยมีบันไดนาคทอดยาว
ขึ้นสู่องค์พระธาตุ

(6) วัดเจดีย์ขาวหลัง

ตั้งอยู่ที่ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง บนถนนลำปาง-แจ้ห่ม ห่างจากตัวเมืองประมาณ
5 กิโลเมตร เป็นวัดที่ประดิษฐานพระเจดีย์หมู่สี่สิบองค์ (ชาวภาษาถิ่นไทยเหนือ แปลว่าสี่สิบ) จาก
หลักฐานการขุดพบพระเครื่องสมัยหริภุญชัยที่องค์พระเจดีย์ ทำให้สันนิษฐานว่าวัดนี้สร้างมานาน
กว่าพันปี นอกจากนี้เมื่อปี พ.ศ.2526 ได้มีชาวบ้านขุดพบพระพุทธรูปทองคำบริสุทธิ์หนัก 100
บาท สองสลึง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะล้านนา ทำเป็นสลักถอดประกอบได้นำมามอบ
ให้กับทางวัดเรียกกันว่า “พระแสนแช่ทองคำ” (แช่ เป็นภาษาถิ่นแปลว่า สลัก)

(7) วัดพระธาตุเสด็จ

ตั้งอยู่ตำบลเสด็จ อำเภอเมือง บนเส้นทางสายลำปาง-งาว บริเวณหลักกิโลเมตร 617 มี
ทางแยกซ้ายมือเป็นถนนราดยางเข้าไปอีกประมาณ 1 กิโลเมตร ถึงวัดพระธาตุเสด็จ รวมระยะทาง
จากตัวเมืองประมาณ 18 กิโลเมตร พระธาตุเสด็จนี้มีตำนานเล่าว่าเป็นบริเวณที่พระบรมสารีริกธาตุ

ลำแดงปาฏิหารย์ให้เห็น จึงเป็นที่มาของวัด วัดนี้มีสถาปัตยกรรมคือ เจดีย์และวิหารแบบล้านนาที่งดงามชวนชม

(8) เชื้อนกั่วลม

ตั้งอยู่ตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง ตามเส้นทางสายลำปาง-งาว เมื่อถึงระหว่างหลักกิโลเมตรที่ 623-624 มีทางแยกซ้ายมือเข้าไปอีก 14 กิโลเมตร ถึงเชื้อนกั่วลม รวมระยะทางจากตัวเมืองประมาณ 37 กิโลเมตร เชื้อนกั่วลมเป็นเขื่อนชลประทาน ภายในอ่างเก็บน้ำสามารถเล่นเรือใบหรือล่องแพได้ เปิดให้ชมและพักผ่อนในบริเวณเขื่อนได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา 06.00 น. ถึง 18.00 น. โดยไม่เสียค่าธรรมเนียม

(9) บ้านเสานัก

ตั้งอยู่เลขที่ 85 ถนนราษฎร์วิวัฒนา อำเภอเมือง ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำวังใกล้วัดประจูป้อง คำว่า "เสานัก" เป็นภาษาถิ่นหมายถึงมีเสามาก โดยบ้านหลังนี้เป็นบ้านทรงไทยล้านนาเดิมสร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง เมื่อ พ.ศ.2438 มีเสาทั้งหมด 116 ต้น ปัจจุบันได้รับการซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงวัสดุบ้าง แต่ยังคงรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิมไว้

(10) วัดพระธาตุลำปางหลวง

ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา ห่างจากตัวเมืองประมาณ 18 กิโลเมตร เป็นวัดที่ประดิษฐานพระแก้วดอนเต้า พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองลำปาง ภายในวัดมีพระธาตุเจดีย์บรมพุทธรูปบรมสารีริกธาตุ พระวิหารหลวง วิหารพระพุทธรูป วิหารน้ำเต้า พิพิธภัณฑสถาน และวิหารต่าง ๆ ซึ่งก่อสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมแบบล้านนางดงามน่าชม โดยเฉพาะอย่างยิ่งลายปูนปั้นที่ซุ้มประตูโขง เป็นวัดที่สำคัญและเป็นที่ยศของชาวเหนือมาวัดหนึ่ง

(11) วัดพระธาตุจอมปิง

ตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา ห่างจากตัวเมืองประมาณ 30 กิโลเมตร วัดนี้มีความมหัศจรรย์ของการเกิดเงาสะท้อน เป็นภาพลึกลับขององค์พระธาตุผ่านรูเล็กบนหน้าต่างมาปรากฏบนพื้นภายในพระอุโบสถตลอดเวลาที่มีแสงสว่าง และทางวัดยังจัดแสดงโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่ขุดพบบริเวณนี้อีกด้วย ในจังหวัดลำปางยังมีวัดที่มีลักษณะคล้าย ๆ กันอีกแห่งหนึ่งคือ วัดอักษิณชัยคีรี อำเภอแจ้ห่ม ปรากฏภาพสะท้อนเช่นเดียวกัน

(12) ศาลเจ้าพ่อประตูผา

ตั้งอยู่อำเภองาว ตามเส้นทางลำปาง-งาว ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ 649-650 รวมระยะทางจากตัวเมืองประมาณ 50 กิโลเมตร ศาลตั้งอยู่ริมถนนใหญ่ด้านขวามือ เป็นศาลเล็ก ๆ ก่ออิฐถือปูน ภายในมีรูปปั้นเจ้าพ่อประตูผา (พญาข้อมือเหล็ก) และเครื่องบูชาบริเวณใกล้เคียงมีศาลพระภูมิเล็ก ๆ มากมายเรียงรายอยู่ ศาลเจ้าพ่อประตูผานี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ที่สัญจรไปมาบนเส้นทางนี้มักแวะนมัสการและจุดประทัดถวาย

(13) ศูนย์ฝึกลูกช้าง

บ้านปางหละ อำเภองาว อยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ 57 กิโลเมตร บนเส้นทางสาย ลำปาง-งาว ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ 655-656 แยกซ้ายเข้าถนนลูกรังอีกประมาณ 2 กิโลเมตร เดิมเป็นโรงเรียนสอนลูกช้าง ดำเนินงานโดยกองทำไม้ภาคเหนือ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ นำลูกช้างอายุระหว่าง 4-5 ปี จนถึงอายุ 10 ปี มาฝึกให้สามารถทำงานป่าไม้ได้ แต่ปัจจุบันได้ย้ายการฝึกการแสดงไปยังที่ใหม่แล้ว ผู้สนใจจะชมการฝึกหรือการแสดงของช้างต้องไปที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย อำเภอห้างฉัตรแทน

(14) ถ้ำผาไท

อำเภองาว บนเส้นทางสายลำปาง-งาว ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ 665-666 มีทางแยกซ้ายเข้าไปประมาณ 700 เมตร รวมระยะทางจากตัวเมืองประมาณ 66 กิโลเมตร รถยนต์เข้าถึงเชิงถ้ำภายในถ้ำมีหินงอกหินย้อยสลับซับซ้อน และมีถ้ำเล็กถ้ำน้อยมาก มีความสวยงามแตกต่างกันไป พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยเสด็จประพาสเมื่อปี พ.ศ.2469 ดังปรากฏพระปรมาภิไธยย่อ ปปร.ที่บริเวณปากถ้ำ

(15) น้ำตกวังแก้ว

ตำบลทุ่งฮั่ว อำเภอวังเหนือ ห่างจากตัวเมือง 130 กิโลเมตร ไปตามเส้นทางลำปาง-แจ้ห่ม โดยเลขอำเภอวังเหนือไปประมาณ 26 กิโลเมตร รถยนต์เข้าถึงน้ำตก เป็นน้ำตกที่สวยงามมีจำนวนถึง 110 ชั้น แต่เป็นชั้นใหญ่ 7-8 ชั้น น้ำตกแห่งนี้เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำวัง และจากน้ำตกสามารถเดินป่าเข้าไปชมหมู่บ้านชาวเขาเผ่าเข้าได้

(16) วนอุทยานน้ำตกแจ้ซ้อน

ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน ไปตามเส้นทางลำปาง-แจ้ห่ม-วังเหนือ ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ 58-59 จะมีทางแยกซ้ายมือไปอำเภอเมืองปาน เข้าไปตามทางแยกดังกล่าวอีก 16 กิโลเมตร จะถึงวนอุทยานแจ้ซ้อน รวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองลำปางประมาณ 75 กิโลเมตร ภายในบริเวณวนอุทยานมีน้ำตกแจ้ซ้อน ซึ่งลักษณะเป็นธารน้ำตกจำนวน 6 ชั้น ไหลตกลงมาเป็นลำสวยงามไม่แก่กระจาย ธารน้ำตกดังกล่าวจะไหลไปบรรจบกับธารน้ำร้อนที่เกิดจากบ่อน้ำร้อนแจ้ซ้อน ซึ่งอยู่ในบริเวณไม่ห่างกันกลายเป็นธารน้ำอุ่น (น้ำแร่) ซึ่งอาบได้และสามารถรักษาโรคผิวหนังได้ โดยมีการสร้างที่อาบน้ำแร่ไว้บริการประชาชนทั่วไปด้วย บริเวณบ่อน้ำร้อนแจ้ซ้อนเต็มไปด้วยหินเกลื่อนกลาด น้ำร้อนบางแห่งร้อนจัดมาก อุณหภูมิสูงถึง 82 องศาเซลเซียส

(17) ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

ตำบลทุ่งเกวียน อำเภอห้างฉัตร อยู่ริมเส้นทางไฮเวย์สายลำปาง-เชียงใหม่ กิโลเมตรที่ 28 เลี้ยวขวาเข้าไป 300 เมตร รวมระยะทางจากตัวเมืองลำปางประมาณ 33 กิโลเมตร ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยที่อำเภอห้างฉัตรนี้ เป็นศูนย์ที่ย้ายจากศูนย์ฝึกลูกช้างอำเภองาวมาตั้งใหม่ เพื่อใช้เป็นสถานที่ฝึกและอนุรักษ์ช้างไทย อีกทั้งเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลและความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับช้าง และยัง

พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งใหม่ของจังหวัดลำปางด้วย ในปัจจุบันจะมีการแสดงการทำ ช้างด้วยไม้เป็นประจำ วันละ 2 รอบ เวลา 9.30 น. และ 11.00 น. หุควันพุธ ส่วนวันเสาร์ วันอาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ เพิ่มการแสดงอีก 1 รอบ เวลา 14.00 น. ทั้งนี้ผู้เข้าชมชาวไทยเสียค่าธรรมเนียม ผู้ใหญ่ 20 บาท เด็ก 10 บาท ส่วนชาวต่างชาติ 50 บาท

(18) กาดทุ่งเกวียน

ตำบลทุ่งเกวียน อำเภอห้างฉัตร อยู่ด้านขวามือริมถนนไฮเวย์สายลำปาง-เชียงใหม่ บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 21 (ประมาณ 26 กิโลเมตร จากตัวเมืองลำปาง) กาดทุ่งเกวียนหรือตลาด ทุ่งเกวียนนี้เพิ่งได้รับการพัฒนาจากตลาดชุมชนเล็ก ๆ ให้กลายเป็นศูนย์รวมสินค้าพื้นเมืองของ จังหวัดลำปางแห่งใหม่ ซึ่งที่นี่จะมีร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองให้เลือกเป็นจำนวนมากมาย มีทั้ง เครื่องเคลือบดินเผาผ้าทอพื้นเมือง เสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ตัดเย็บจากผ้าพื้นเมือง ผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลัก หันธุ์ไม้ และกล้วยไม้ป่า เครื่องจักสาน อาหารพื้นเมือง และสินค้าหัตถกรรมต่าง ๆ อีกจำนวนมาก ซึ่งจำหน่ายในราคาที่ไม่แพง

(19) วัดอักษชัยคีรี

ตำบลแจ้ห่ม อำเภอแจ้ห่ม ตั้งอยู่ริมถนนใหญ่ด้านซ้ายมือบนเส้นทางสายลำปาง-แจ้ห่ม บริเวณกิโลเมตรที่ 51 (ประมาณ 54 กิโลเมตร จากตัวเมืองลำปาง) มีทางขึ้น 2 ทางสามารถเดินขึ้น บันไดทางด้านหน้า หรือขับรถยนต์ขึ้นทางด้านหลังก็ได้ สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดได้แก่ โบสถ์ แบบล้านนามีลวดลายประดับงดงาม ชาติเจดีย์ทรงล้านนา และวิหารพระยืน (พระศากยะมุณี) รูป แบบสถาปัตยกรรมแบบพื้นเมืองผสมตะวันตก และภายในวิหารพระยืนนี้เมื่อเข้าไปแล้วปิดประตู หน้าต่างหมดทุกด้านจะปรากฏเงาพระธาตุจอมปิง ซึ่งนับว่าอัศจรรย์มาก

(20) หมู่บ้านแกะสลักไม้

อยู่ที่บ้านหูก ตำบลคร้ว อำเภอแม่ทะ อยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ 20 กิโลเมตร เป็น หมู่บ้านซึ่งชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนจะแกะสลักไม้เป็นรูปสัตว์ หรือของประดับตกแต่งบ้านแล้ว ส่งไปขายเป็นสินค้าของที่ระลึกตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น ในตัวเมืองลำปางเอง หรือ จังหวัด เชียงใหม่ เป็นต้น

(21) อุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล

อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน และอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง อุทยาน แห่งชาติดอยขุนตาล เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ประกอบด้วยป่าไม้หลายลักษณะ และยังมี น้ำตกแม่กลอง น้ำตกผาดูบ น้ำตกตาดเหมย ซึ่งนักท่องเที่ยวนิยมขึ้นไปเที่ยวชมในช่วงฤดูหนาว โดยมีบ้านพักของการรถไฟแห่งประเทศไทย บ้านพักกรมป่าไม้ และบ้านพักของมิชชันนารี เปิดให้ บริการทั่วไปด้วย

5.3.2 โบราณสถาน

ผลจากการศึกษาทั้งด้านข้อมูลเอกสาร และจากการสำรวจภาคสนามอย่างละเอียดในพื้นที่โครงการ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ขอบริเวณบึงหรือเหมือง และพื้นที่ที่ทิ้งดินตลอดแนวด้านตะวันตกของพื้นที่ศึกษาและบริเวณใกล้เคียง ไม่พบหลักฐานร่องรอยของแหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แต่อย่างใด

อนึ่ง พื้นที่ที่ศึกษาของโครงการเหมืองถ่านหินลิกไนต์แม่เมาะนี้ ส่วนหนึ่งได้เคยมีการสำรวจมาแล้ว เมื่อ พ.ศ.2527 และสภาพปัจจุบันของพื้นที่ถูกเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาทั้งบริเวณ อาทิเช่น การทำเหมือง การทำป่าไม้ (สวนป่า) การทำถนนหรือเส้นทางคมนาคมใหม่ ๆ ทั้งถาวร และชั่วคราว เป็นต้น ทำให้สภาพธรรมชาติและพื้นที่เดิมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

อย่างไรก็ตามในการสำรวจศึกษาแม่เมาะ ไม่พบแหล่งโบราณคดี หรือโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่แหล่งวัดดงดิบลิกไนต์เลย แต่ก็พบว่ามีศาสนสถานอยู่ในบริเวณพื้นที่เหมืองแม่เมาะ 1 แห่งคือ

วัดหัวฝาย ตั้งอยู่เลขที่ 81 หมู่ที่ 1 บ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ มีเนื้อที่ 3 ไร่ 99 ตารางวา ตามประวัติวัดก่อสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ.2467 ในบริเวณวัดเก่า สิ่งก่อสร้างภายในวัด ได้แก่ วิหารก่ออิฐถือปูนหันหน้าทางทิศตะวันออก ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบล้านนา หน้าบันตกแต่งด้วยลายปูนปั้นประดับกระจกสี หัวเสาและคันทวยประดับกระจกสีเช่นกัน ทางขึ้นด้านหน้าเป็นบันไดนาค มีประตูทางเข้าด้านหน้า 3 ประตู ตกแต่งด้วยไม้แกะสลักและประดับกระจกสี โดยเฉพาะเหนือประตูกลางทำเป็นรูปนกยูง ด้านหลังมีประตูทางเข้า 1 ประตู อยู่ชิดมาทางทิศเหนือ หน้าบันเป็นลายปูนปั้น ด้านทิศเหนือ (ด้านข้าง) มีประตูอีก 1 ประตู ภายในวิหารมีจิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาดก นอกจากนี้แล้วยังมีหอระฆัง 1 หลัง กุฏิไม้ 2 หลัง ศาลา 1 หลัง และมีกำแพงก่ออิฐถือปูนล้อมรอบวิหาร และหอระฆังด้วย เป็นเหมือนการแบ่งเขตพุทธาวาส และสังฆาวาสออกจากกัน

เนื่องจากการศึกษาผลกระทบที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวแล้ว ไม่พบว่ามีสถานที่ท่องเที่ยวใดอยู่ในบริเวณพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินเหมืองแม่เมาะหรือบริเวณใกล้เคียง อันอาจจะได้รับผลกระทบโดยตรง หรือทางอ้อมจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นแหล่งวัดดงดิบลิกไนต์ของอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้า และผลกระทบจากฝุ่นละอองที่มีต่อการท่องเที่ยวก็ไม่มีผลให้สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ เหล่านั้นลดคุณค่าและความสำคัญทางสุนทรียภาพลงแต่อย่างใด

ส่วนการวิเคราะห์ผลกระทบที่มีต่อแหล่งโบราณสถานในอดีตปรากฏว่าไม่พบโบราณสถานที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์แต่อย่างใด พบแต่เพียงศาสนสถาน 1 แห่งคือ วัดหัวฝาย ตำบลบ้านดง ที่มีรูปแบบและลักษณะเฉพาะตัวของสถาปัตยกรรมฝาผนังอยู่ภายในด้วย รวมทั้งเป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชากรในพื้นที่ ซึ่งในการใช้ประโยชน์ที่ดินเหมืองเนื่องจากวัดหัวฝาย

อยู่ในแนวที่ดิน ซึ่งเกิดเกิดผลกระทบทางตรง นั่นคืออาจจะต้องสูญเสียวิหารวัดหัวฝาย ที่มีแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยล้านนาที่งดงาม และภาพจิตรกรรมฝาผนังภายใน ส่วนทางอ้อมคือการสูญเสียศาสนสถานอันเป็นศูนย์รวมที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของประชากรในพื้นที่การใช้ประโยชน์เหมืองแม่เมาะ

5.4 สรุปผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิตที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่วิจัย

จากการวิเคราะห์ผลกระทบจากการดำเนินงานเหมืองถ่านหินลิกไนต์แม่เมาะ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิต พบว่า เหมืองแม่เมาะมีลักษณะของผลกระทบเหมือนกับการทำเหมือง Rhine Brown Coal ในเยอรมันนี ที่จะต้องมีการโยกย้ายหมู่บ้านและฟาร์มไปพร้อมกันหมด เพราะหากมีการโยกย้ายถิ่นฐาน ครอบครัว และบ้านเรือนแล้วก็ต้องย้ายฟาร์มไปยังหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นใหม่ด้วย และในบางกรณีจะต้องสร้างชุมชนขึ้นใหม่เพื่ออยู่ร่วมกันและสะดวกต่อการดูแลสำหรับ หมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเหมืองแม่เมาะมี 2 ลักษณะ คือ

(1) หมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเหมืองแม่เมาะและถูกอพยพไปอยู่ที่อื่นแล้ว ซึ่งมีจำนวน 3 หมู่บ้าน รูปที่ 5.1 - 1 คือ

- บ้านใหม่รัตนโกสินทร์ หมู่ 5 ตำบลนาสัก อำเภอแม่เมาะ
- บ้านใหม่นาแหม หมู่ 7 ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ
- บ้านเมาะเสรี หมู่ 2 ตำบลเสด็จ อำเภอเมืองลำปาง

สำหรับหมู่บ้านที่อพยพแล้วทั้ง 3 แห่งนี้ มีลักษณะการอพยพที่แตกต่างกัน กล่าวคือ บ้านใหม่รัตนโกสินทร์ และบ้านใหม่นาแหม เป็นหมู่บ้านอพยพที่อยู่ในพื้นที่ที่ทางการจัดหาให้ แต่หมู่บ้านเมาะเสรีเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านจัดหาพื้นที่เอง

(2) พื้นที่หมู่บ้านในบริเวณพื้นที่เหมืองถ่านหินลิกไนต์แม่เมาะคาดว่าจะได้รับผลกระทบจากการดำเนินการของเหมือง มีจำนวน 3 หมู่บ้าน (รูปที่ 5.1 - 2) คือ

- บ้านทางสูง หมู่ 3 ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ
- บ้านหัวตึง หมู่ 6 ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ
- บ้านหัวฝาย หมู่ 1 ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ

จากการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อหมู่บ้านอันเนื่องมาจากการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่วิจัยของหมู่บ้าน 3 หมู่บ้าน พบว่า ต่างได้รับผลกระทบจากการดำเนินงานเหมือง อาจกล่าวได้ว่านับตั้งแต่เริ่มมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบลิกไนต์ของอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้า แต่ผลกระทบที่ได้รับในระยะแรกเป็นผลในทางดีมากกว่า เพราะการการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบของอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้า ทำให้ประชาชนมีงานทำมากขึ้น มีรายได้เสริมจากอาชีพหลักซึ่งทำการเกษตรกรรม แต่ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา ผลกระทบจาก

การใช้ประโยชน์ที่ดินที่เกิดขึ้นเป็นไปในทางลบมากกว่า ทำให้ประชากรในพื้นที่มีทัศนคติที่ไม่ค่อยดี เนื่องจากผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะ 10 ปีที่ผ่านมาในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงขนาดที่ดินทำกินของหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านในพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้ถูกเวนคืนที่ดินไปเพื่อเป็นพื้นที่ดำเนินงานเหมืองบั้งแล้ว เช่น บ้านหางสูง และบ้านห้วยคิง ประชาชนถูกเวนคืนที่ดินและถูกอพยพไปกว่าครึ่งหนึ่งของหมู่บ้าน ประชาชนที่เหลืออยู่จึงมีที่ดินทำกินน้อยมาก จนไม่สามารถทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเองได้ และต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการประกอบอาชีพไปเป็นการรับจ้าง ซึ่งแม้ว่าจะเป็นอาชีพใหม่แต่การที่อยู่ในแหล่งจ้างงาน และค่อนข้างมั่นคง ทำให้ประชากรในหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบไม่ถึงกับประสบปัญหาในการครองชีพ

ผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพของประชากรที่ได้รับผลกระทบต่ออาชีพมากที่สุดคือ ประชาชนในหมู่บ้านหางสูง และห้วยคิง แต่อาชีพที่เปลี่ยนไปนับว่าเป็นประโยชน์ต่อประชากรในพื้นที่ดังกล่าวมากกว่าอาชีพเดิมที่เคยทำ ทั้งนี้เพราะเป็นอาชีพที่ให้รายได้ที่ค่อนข้างแน่นอนและมั่นคงกว่า

ส่วนการเปลี่ยนแปลงสถานะทางเศรษฐกิจของประชากรขึ้นอยู่กับระดับรายได้และรายจ่าย ซึ่งสามารถเห็นได้ชัดเจน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านหางสูงและหมู่บ้านห้วยคิง ที่มีการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไปและมีสถานะทางรายได้ที่มั่นคง กับหมู่บ้านห้วยผาย ที่มีการประกอบอาชีพแบบดั้งเดิมเป็นหลัก และมีรายได้ไม่มั่นคงแต่มีผลผลิตสำหรับเลี้ยงตนเองได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจของประชากรใน 2 หมู่บ้านแรก จะมีระดับรายได้ที่สูงกว่า มีการใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่ใช่ความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตสูงกว่า ขณะเดียวกัน หมู่บ้านห้วยผายจะมีรายได้ที่ต่ำกว่า มีการใช้จ่ายน้อยและมีรายจ่ายเฉพาะในสิ่งที่จำเป็นพื้นฐานเป็นหลัก

นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่า ผลกระทบทางสังคม เนื่องจากประชากรที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นประชากรที่อยู่กันมาตั้งแต่ดั้งเดิม ส่วนหนึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวจึงไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ความสัมพันธ์ในระดับชุมชนพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย เห็นได้จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งบางกิจกรรมมีประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมน้อยลง เนื่องจากข้อจำกัดในการประกอบอาชีพแบบใหม่

หากจะกล่าวโดยภาพรวมของผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น ไม่อาจสรุปได้อย่างชัดเจนว่าเป็นผลมาจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบของอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้า เพราะในบางกรณีอาจเกิดจากเงื่อนไขอื่น แต่มีผลมาจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้าเป็นตัวแปรหนึ่งเท่านั้น หรืออาจเป็นผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ การขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูกและปัญหาการทำลายป่า หรือปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ หรือแม้แต่สัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน และสถานะทางเศรษฐกิจของประชากรซึ่งเป็นผลมาจากการที่ประชากรเริ่มไม่ให้ความสำคัญสำคัญของวัฒนธรรม ประเพณี และ

รูปแบบดั้งเดิมในการดำรงชีวิต นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบที่เกิดขึ้น อาจเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนประชากรในพื้นที่เองก็ค่อย ๆ มีการปรับตัวและยอมรับในสิ่งที่ได้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ควรจะได้ให้ความรู้ความเข้าใจถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่ดังกล่าว เพื่อให้ประชากรส่วนใหญ่เห็นประโยชน์ที่ได้รับทั้งในพื้นที่และในภาพรวมของประเทศ

ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินของเหมืองถ่านหินลิกไนต์แม่เมาะ อาจมีผลกระทบต่อภาวะ สุขภาพของชุมชนในพื้นที่เหมืองแม่เมาะและบริเวณพื้นที่โดยรอบ ผลกระทบที่เกิดขึ้นมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาเพื่อหลีกเลี่ยงหรือลดผลกระทบด้านลบ

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเหมืองแม่เมาะเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบลิกไนต์เพื่ออุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้าประเภทโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถาวรสภาพสาธารณสุข 5.2.3-1 5.2.3-2 และ 5.2.3-3 พบว่าสามารถใช้เป็นดัชนีเปรียบเทียบปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาสาธารณสุขชุมชน โดยพิจารณาจากผลการดำเนินงานเหมืองที่ก่อให้เกิดฝุ่นอันเนื่องมาจากปริมาณดินที่ขุดขนและปริมาณถ่านหินลิกไนต์ที่ต้องการใช้ รวมทั้งปริมาณการจราจรในการขนดินทิ้ง แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า การขนดินไปทิ้ง การไม่ถ่านหินลิกไนต์ทำให้เกิดฝุ่นได้แต่น้อยกว่าการลำเลียงด้วยสายพาน นอกจากนี้ ยังมีสาเหตุในขั้นตอนการกองถ่าน จึงต้องมีพ่นน้ำตลอดเวลา โดยพิจารณาจากตารางที่ 4.1.2-10 ประกอบกัน

จากขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานเหมืองมีผลกระทบทางสาธารณสุขที่เกิดขึ้นจากการขุดและการขนดิน และการขุดและขนถ่านหินลิกไนต์ คือ ผลกระทบจากฝุ่นละอองที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพต่อชุมชนซึ่งปริมาณฝุ่นจะขึ้นอยู่กับปริมาณของดินที่ต้องขุดและปริมาณของถ่านหินที่ต้องการใช้ และปริมาณการขนส่งดิน/ถ่านหินในบ่อเหมือง อีกประการหนึ่งปริมาณของซีเมนต์ที่เกิดจากการเผาไหม้ถ่านหินโรงไฟฟ้าก็เป็นแหล่งกำเนิดฝุ่นที่สำคัญ ฉะนั้น เมื่อวิเคราะห์ตามขั้นตอนการขุดดิน และขั้นระเบิดดิน ก่อให้เกิดฝุ่นในปริมาณที่ไม่มากนัก ส่วนที่ก่อให้เกิดฝุ่นมากที่สุดคือ ขั้นตอนขนดินไปทิ้งซึ่งในทางปฏิบัติได้ใช้น้ำรดถนนเป็นประจำ ส่วนขั้นตอนไม่หิน/ดินทำให้เกิดฝุ่นได้แต่น้อยกว่า เช่นเดียวกับการลำเลียงด้วยสายพาน ขั้นตอนที่ทำให้เกิดฝุ่นมากที่สุดคือขั้นตอนโปรยหิน/ดินบนลานกองถ่าน ขั้นนี้ทำให้เกิดฝุ่นได้มากเช่นกัน แม้ว่าจะมีการพ่นน้ำในขณะที่ไม่ถ่านหิน/ดินตอนขนส่งด้วยสายพานโดยในบางครั้งมีการขนส่งโดยรถขนมากกว่า รวมทั้งตอนโปรย

ถึงแม้ว่าปริมาณฝุ่นที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่เหมืองแม่เมาะในบางครั้งจะกระจายไปตามหมู่บ้านที่อยู่ในทิศทางลม เช่น บ้านหัวฝาย บ้านดง บ้านหัวคิง บ้านทางสูง ซึ่งอยู่ใกล้พื้นที่เหมืองถ่านหินลิกไนต์ โดยกระทบต่อสุขภาพของประชากรในบริเวณดังกล่าวเกี่ยวกับระบบหายใจ ตั้งแต่คัดจมูก แสบจมูก ไอ หายใจไม่ออก แน่นหน้าอก หอบหืด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่ได้รับฝุ่นนั้นนานเพียงใด และนอกจากนั้นทำให้เกิดอาการแสบตา แสบตา และผื่นคันได้

ส่วนผลกระทบจากก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่เกิดจากการถุกไหม้เองของถ่านหินลิกไนต์ในบริเวณพื้นที่การใช้ประโยชน์เหมืองแม่เมาะ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นอยู่เสมอทำให้เกิดกลิ่นเหม็นทำ

ความรำคาญ เวียนศีรษะได้ นอกจากนี้ทำให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพน้ำผิวดิน น้ำใต้ดินและแม่น้ำได้ทำให้น้ำไม่เหมาะสมกับการอุปโภคบริโภค ไม่โดยตรงแต่ก็ทำให้เกิดความรู้สึกที่ผิดไปจากที่เคยเป็นบ้างซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคได้ในบางครั้ง

นอกจากนี้ จากการศึกษาผลกระทบที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวแล้ว ไม่พบว่ามีสถานที่ท่องเที่ยวใดอยู่ในบริเวณพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินเหมืองแม่เมาะหรือบริเวณใกล้เคียง อันอาจจะได้รับผลกระทบโดยตรง หรือทางอ้อมจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเหมืองแม่เมาะเพื่อเป็นแหล่งวัดดูศิลปนิทัศน์ของอุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้าและผลกระทบจากฝุ่นละอองที่มีต่อการท่องเที่ยวก็ไม่มีผลให้สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ เหล่านั้นลดคุณค่าและความสำคัญทางสุนทรียภาพลงแต่อย่างใด

ส่วนการวิเคราะห์ผลกระทบที่มีต่อแหล่งโบราณสถานในอดีตปรากฏว่าไม่พบ โบราณสถานที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์แต่อย่างใด พบแต่เพียงศาสนสถาน 1 แห่งคือ วัดหัวฝาย ตำบลบ้านดง ที่มีรูปแบบและลักษณะเฉพาะตัวของสถาปัตยกรรมฝาผนังอยู่ภายในด้วย รวมทั้งเป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชากรในพื้นที่ ซึ่งในการใช้ประโยชน์ที่ดินเหมืองเนื่องจากวัดหัวฝายอยู่ในแนวที่ดิน ซึ่งเกิดผลกระทบทางตรง นั่นคืออาจจะต้องสูญเสียวิหารวัดหัวฝาย ที่มีแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยล้านนาที่งดงาม และภาพจิตรกรรมฝาผนังภายใน ส่วนทางอ้อมคือการสูญเสียศาสนสถานอันเป็นศูนย์รวมที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของประชากรในพื้นที่การใช้ประโยชน์เหมืองแม่เมาะ ฉะนั้น จึงควรหลีกเลี่ยงการกระทำที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านจิตใจและศรัทธาของประชาชนในบริเวณพื้นที่วิจัยและบริเวณโดยรอบ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย